

Jaana Hyytiäinen ja Marika Jokela

”SAANKO JAKAA MUKIT KAIKILLE?”
Toimintatutkimus lasten osallisuudesta
perustoimintotilanteissa

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Kandidaatintutkielma
marraskuu 2019

TIIVISTELMÄ

Jaana Hyytiäinen ja Marika Jokela: "Saanko jakaa mukit kaikille?"

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Varhaiskasvatustieteen tutkinto-ohjelma

marraskuu 2019

Lasten osallisuus on Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018) määritelty toimintakulttuuria ohjaavaksi periaatteeksi, joka on läsnä kaikessa toiminnassa, ja on yksi toiminnan tavoitteista. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden velvoittavuudesta huolimatta, osallisuutta edistävien toimintatapojen ja rakenteiden tietoiseen kehittämiseen ei ole selkeitä toimintamalleja. Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, miten lasten osallisuus näkyy ja mitä kehittämiskohteita on osallisuuden toteutumiseksi perustoimintotilanteissa, jotka määriteltiin Titta Kettukankaan perustoiminto-käsitteen määrittelyn mukaisesti.

Tutkimus toteutettiin teorialähtöisenä toimintatutkimuksena, Leena Turjan osallisuuden mallia käyttäen ja soveltaen. Tapaustutkimuksen kohteena oli kahden päiväkotiyksikön kasvatushenkilöstö. Aineistoa kerättiin kyselylomakkeella kasvattajilta. Tämän lisäksi tutkijat havaitsivat yksiköissä kasvattajien toimintaa perustoimintotilanteissa. Aineistot analysoitiin teoriasidonnaisella sisällönanalyysillä.

Tutkimuksessa havaittiin, että tällä hetkellä tutkimuskohteena olleissa yksiköissä ulkoilu koetaan parhaiten lasten osallisuutta huomioivaksi perustoimintotilanteeksi. Kehittämistä kaivataan lasten huomioidussa koko toimintaprosesseissa, varsinkin lasten ottaminen mukaan arviointiin on vähäistä. Siirtymisissä, ruokailussa ja lepohetkillä varsinkin lasten valtaistumisen ulottuvuudella olisi kehitettävää, jotta lasten valtaistumista tapahtuisi mukanaolon tai vaihtoehtoista valinnan lisäksi myös muilla valtaistumisen tasoilla. Perustoimintotilanteista varsinkin siirtymätilanteisiin ja pukeutumiseen kasvattajat toivovat lisää osallisuutta. Yleisesti osallisuus kuitenkin otetaan hyvin huomioon kaikilla Turjan osallisuuden ulottuvuuksilla.

Avainsanat: Osallisuus, osallisuuspedagogiikka, perustoiminto, toimintatutkimus

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	OSALLISUUS	6
2.1	OSALLISUUDEN MÄÄRITELMÄ.....	7
2.2	OSALLISUUSPEDAGOGIIKKA	9
3	PERUSTOIMINTOTILANTEET	12
3.1	PERUSTOIMINTOTILANTEEN MÄÄRITELMÄ	12
3.2	PEDAGOGIIKKA PERUSTOIMINTOTILANTEISSA	14
4	TUTKIMUSPROSESSI	17
4.1	TUTKIMUSSUUNTAUS JA -KOHDDE.....	17
4.2	TUTKIMUSKYSYMYKSET	19
4.3	TUTKIMUSAINEISTO.....	19
4.3.1	<i>Tutkijan päiväkirja</i>	19
4.3.2	<i>Alkukartoituskysely</i>	20
4.3.3	<i>Ulkopuolisen havainnoitsijan havainnointi</i>	20
4.4	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUDEN POHDINTA	21
4.5	TUTKIMUKSEN ANALYYSIMENETELMÄT	22
5	TULOKSET	23
5.1	LASTEN OSALLISUUDEN PÄIVÄKIRJAHAVAINNOT	23
5.2	LASTEN OSALLISUUDEN NÄYTTÄYTYMINEN PERUSTOIMINTOTILANTEISSA.....	23
5.3	LASTEN OSALLISUUDEN KEHITTÄMINEN PERUSTOIMINTOTILANTEISSA.....	27
6	PÄÄTELMÄ	30
	LÄHTEET	34
	LIITTEET	39

1 JOHDANTO

”Päiväkodissa mahdollistetaan lapsilähtöinen ja lapsia osallistava toiminta lapsiryhmissä.” Kyseinen fraasi, voisi olla useammankin eri päiväkodin omaan varhaiskasvatussuunnitelmaan kirjattu toimintamalli. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Vasu 2018, 8) luo kasvattajille veloitteen osallisuuden mahdollistamisesta lapsille, mutta ei anna varsinaisia toimintamalleja, vaan kuntien ja yksiköiden pitää itse luoda omansa. Vasun (2018) pohjalta luodut yksikkökohtaiset toimintamallit eivät välttämättä avaa tarkemmin, mitä osallistava toiminta on. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Vasu 2018, 30) veloittaa myös osallisuutta edistävien toimintatapojen ja rakenteiden kehittämiseen. Osallisuuden kehittäminen ei ole yksiselitteistä, sillä osallisuuden määrittely on moniselitteistä ja osallisuutta voidaan tarkastella monista eri näkökulmista. On myös vaikea kehittää osallisuuden toimintamalleja, mikäli ei tiedetä, millaista osallistavaa toimintaa päiväkodissa tällä hetkellä mahdollistetaan.

Lasten osallisuutta on tutkittu jo pidemmän aikaa, niin kasvatusalalla kuin muillakin tieteenaloilla, kuten sosiaalialalla. Osallisuus huomioidaan etenkin lasten ja perheiden palveluiden kehittämistutkimuksissa (Kanste, Perälä & Halme 2014; Joensuu, Halme, Nummi & Perälä 2013). THL:n julkaisuarkistossa on useita osallisuutta koskevia artikkeleita ja tutkimuksia, joissa osallisuus on huomioitu. Esimerkiksi ”Vanhempi päihdepalveluissa –tuki, osallisuus ja yhteistoiminta”-raportissa (Perälä, Kanste, Halme, Pitkänen, Kuussaari, Partanen & Nykänen 2014) todetaan lapsiperheitä osallistavat tapahtumat osallisuutta vahvistaviksi. Tutkimukset pohjaavat usein ajatukseen, että jokaisella on oikeus osallisuuteen, mikä on demokratian ja inklusiivisuuden kannalta erittäin oleellista. Lapsikeskeisestä ja lapsenoikeusperustaisesta toimintamallista puhutaan esimerkiksi Susanna Hoikkalan, Raija Kojon, Jaana Tervon ja Teija Aaltosen (2017) kirjoittamassa raportissa. Pääkaupunkiseudun varhaiskasvatuksen kehittämissyyskikkö VKK-Metron tutkimuspäiväkodeilleen teettämän kyselyn pohjalta tehty tut-

kimus lasten osallisuudesta pääkaupunkiseudun päiväkodeissa (Venninen, Leinonen & Ojala 2010) todistaa, että lasten osallisuus on moniulotteista. Se näkyy lasten oikeuksina: iloita itsestään, oppia ja saada tarpeensa tyydytetyksi, kokea saavansa vaikuttaa asioihin ja tulkita niitä, harjoitella omatoimisuutta ja vastuullisuutta. Työtekijöiden välinen avoin keskustelu osallisuuden käsityksistään ja osallisuuden mahdollistamisen haasteista on tärkeää, jotta yhteinen käsitys voitaisiin muodostaa ja osallisuutta kehittää (Venninen, Leinonen & Ojala 2010, 63).

Osallisuus liittyy siis moniin eri ulottuvuuksiin ja sitä tapahtuu monilla eri tasoilla. Tässä tutkimuksessa on rajattu lasten osallisuuden tarkastelu koskemaan varhaiskasvatuksen perustoimintotilanteita, päiväkodin arkea. Arjen näkökulmasta esimerkiksi Piia Roos (2015) tehnyt väitöskirjan: Lasten kerrontaa päiväkotiarjesta, mikä myös sivuaa osallisuutta. Vaikka hänen mukaansa lasten osallisuudesta keskustellaan paljon, ei arjessa kuitenkaan lapsia kuulla tarpeeksi.

Tutkielman teoriaosiossa avataan lasten osallisuuden käsitettä perehdyttämällä osallisuudesta tehtyihin malleihin. Tutkimuksen teoreettisena taustana käytetään niistä Leena Turjan (2011) moniulotteista mallia osallisuudesta varhaiskasvatuksessa. Perustoimintotilanteina mukaillaan Titta Kettukankaan (2017) laatimaa kaavioita siitä, mitkä määrittellään varhaiskasvatuksen perustoimintotilanteiksi. Lasten osallisuuden mahdollistamisen kehittämiseksi, eli varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (Vasu 2018) velvoitteiden toteuttamiseksi, tutkimuksen tarkoituksena on selvittää tutkimuskohteen tämänhetkistä tilannetta: Miten lasten osallisuus näkyy perustoimintotilanteissa. Aineistoa kerätään kasvattajille suunnatun kyselylomakkeen ja havainnoinnin avulla, jota toinen tutkijoista (tutkijakasvattaja) tekee päiväkirjamuodossa ja toinen (tutkijahavainnoija) havainnoimalla taustalla etukäteen sovituissa toiminnoissa. Toimintatutkimus tutkii tapauskohtaisesti kasvattajien tuottamaa lasten osallisuuden mahdollistamista. Lopussa tutkijat antavat kehitysideoita nimenomaisen tutkimuskohteen osallisuuden kehittämiseen. Tutkimus ei ole yleistettävissä, vaan tarkoitus on luoda riittävän tarkka lähtötilanneanalyysi, jotta kehittämistyötä voidaan jatkossa lähteä yksikössä toteuttamaan.

2 OSALLISUUS

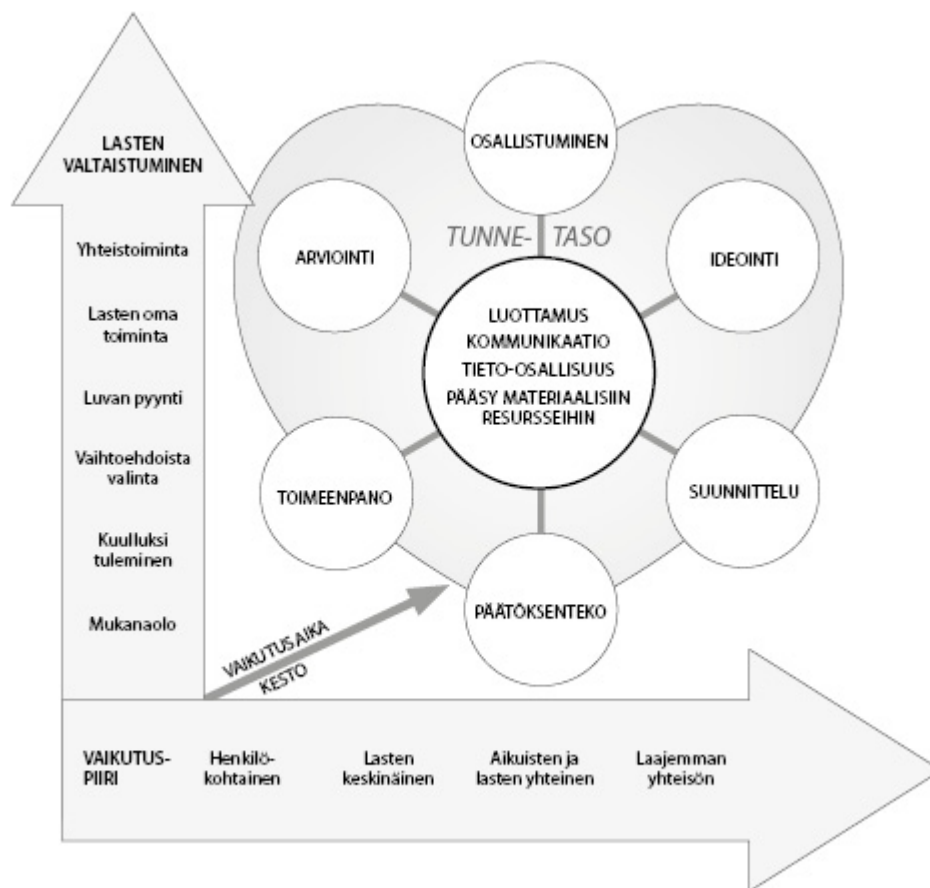
Osallisuus on ajankohtainen ja uusi teema varhaiskasvatuksen kentällä, sillä Varhaiskasvatussuunnitelman (Vasu 2018) perusteisiin sanana se on tullut vasta vuoden 2016 uudistuksessa. Varhaiskasvatuksen suunnitelman perusteissa osallisuus on yksi laaja-alaisen oppimisen alue, osa oppimiskokonaisuutta ”kielten rikas maailma” sekä yksi toimintakulttuurin periaatteista, joka on otettava huomioon muun muassa arvioinnissa ja suunnittelussa. Käsitteenä osallisuus on kuitenkin hyvin laaja ja monitulkintainen. (EOPS 2016; Leinonen 2014,17; Vasu 2018.)

Osallisuuden lisäämiselle päiväkodissa löytyvät perusteet niin YK:n lasten oikeuksien sopimuksesta (YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 1989, 11–12), varhaiskasvatuslaista (Varhaiskasvatuslaki 2018/540 § 4) kuin varhaiskasvatuksen opetussuunnitelmien perusteistakin (Vasu 2018, 30). Asiakirjoissa puhutaan lapsen oikeudesta tulla kuulluksi ja tavoitteesta toimia lapsen edun mukaan. Turja ja Vuorisalo (2017, 37) ovat todenneet, että lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsella on oikeus osallisuuteen. Osallisuus, omaan elämään vaikuttaminen ja itseään koskevaan päätöksentekoon osallistuminen kuuluu lapsen perusoikeuksiin. Sen mahdolliseksi ja näkyväksi tekeminen on välttämätöntä.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet velvoittaa kasvattajien työtä ja painottaa osallisuuden huomiointiin erilaisissa toimintamalleissa ja rakenteissa. Muun muassa inklusiivisen (yhtenäisen) varhaiskasvatuksen, joka painottaa leikkiä ja lapsilähtöisyyttä, ajatellaan edistävän osallisuutta. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet painottaa osallisuuden koskevan lapsia ja aikuisia. (Vasu 2018, 30.) Osallisuuden pitäisi näkyä päiväkodissa koko toimintakulttuuria ohjaavana ja arvottavana tekijänä, ei ainoastaan pedagogisesti suunnitellussa toiminnassa tai vapaassa leikissä, vaan kokonaisvaltaisesti ja -ajallisesti, monella eri ulottuvuudella.

2.1 Osallisuuden määritelmä

Osallisuuden määrittelyyn on tehty monia malleja, joissa osallisuutta ilmennetään erilaisten tasojen kautta, kuten Harry Shierin tunnettu malli. Hän on jakanut osallisuuden viiteen tasoon. Ensimmäisellä tasolla osallisuus on lasten kuulluksi tuleamista. Tasoittain lapsen osallisuus kasvaa ilmaisun tukemisen kautta mielipiteiden huomiointiin ja päätöksien tekemiseen. Ylimmällä tasolla lapsilla on sekä valta, että vastuu päätöksentekoprosessissa. (Shier 2001, 110–115.)

KUVIO 1. Moniulotteinen lasten osallisuuden malli (Turja 2017,46)

Leena Turjan (2017) mallissa (kuvio 1) nähdään osallisuus moniulotteisesti. Esimerkiksi Shierin edellä kuvattu malli, on vain yksi ulottuvuus Turjan (2017) lasten

osallisuuden mallissa (kuvio 1), kuvaten siinä lasten valtaistumista. Valtaistumiseen liittyy lasten tietoisuus ympäristöstään. Lapsen on tärkeää tietää toiminnasta, jotta hän voi osallistua siihen, määritellen itse osallisuuttaan. Valtaistumisen alimmille tasoille Turja (kuvio 1) asettaa mukana olemisen, kuulluksi tulemisen sekä luvan kysymisen. Näissä päätöksenteko jää kasvattajalle. Näihin kuuluu myös valmiista vaihtoehtoista valitseminen, jossa varsinaisen päätöksen tekee lapsi, mutta reunaehdot päättää aikuinen. Seuraavilla tasoilla lapset pystyvät itse ideoimaan ja toteuttamaan toimintaa. Osallisuuden korkeimmalla tasolla kysymys on yhteistoiminnasta, jossa lapset ja aikuiset toimivat yhdessä eikä päätösvaltaa voida määritellä kuuluvaksi selkeästi kenellekään. (Turja 2017, 49.)

Turjan mallissa huomioidaan osallisuuden aiheen ja vaikutuspiirin merkitys, eli määrittellään osallisuuden joukko. On helppoa ymmärtää ensimmäinen vaikutuspiirin taso. Lapsi saa ensin päättää henkilökohtaista asioista. Esimerkiksi vaihtoehtoista valitsemistilanteet ovat usein aluksi henkilökohtaisesti esitettyjä kysymyksiä. Tämä osallisuuden ulottuvuus laajenee lasten keskinäiseen (leikki-tilanteet) ja siitä lasten ja aikuisten yhteiseen osallisuuteen (äänestys). Laajimmillaan lapsi pystyy osallistumaan koko yhteisön asioihin (uuden kiipeilytelineen suunnittelu). (Turja 2017, 49–50.)

Ajallisessa ulottuvuudessa Turja keskittyy osallisuuteen liittyvän toiminnan keston. Usein lasten osallisuus mahdollistuu lyhytkestoisissa toiminnoissa paremmin kuin pysyvissä toimintamalleissa, vaikka osallisuuteen liittyvä toiminta pitäisi näkyä niin yksittäisissä hetkissä kuin pysyvissä toimintamalleissa. (Turja 2017, 50.)

Näiden ulottuvuuksien lisäksi mallissa ymmärretään osallisuuden kuuluvan toimintaprosessin joka vaiheeseen. Lasten osallisuus tulisi näkyä niin toiminnan ideoinnissa, suunnittelussa, päätöksenteossa, toiminnassa kuin arvioinnissakin (kuvio 1). Aikuisen on annettava lapselle tarvittavat resurssit, jotta lapsi kykenee osallistumaan koko toimintaprosessiin. Näihin resursseihin kuuluu niin tarvittava tieto kuin erilaiset materiaalit ja niiden saatavuus. On myös huomioitava, etteivät kaikki lapset halua toimia, vaan heille riittää pelkkä seuraaminen. Lapselle pitää siis suoda mahdollisuus osallistumiseen tai osallistumattomuuteen. Hyvin tärkeitä resursseja lapselle ovat itseluottamus sekä luottamuksellinen, osallisuudelle myönteinen, ymmärtävä ilmapiiri. Kasvattajan pitääkin tarvittaessa rohkaista lapsia ja luottaa heihin. Samoin omat ennakkosuunnitelmat pitää pystyä jättämään

taka-alalle ja antaa tilaa lasten suunnitelmille. Tarvitaan myös yhteisiä kommunikointikeinoja, kieltä, aikuisen havainnointia ja tulkintaa, jotta lasten mielipiteet ja pyrkimykset tulisivat ymmärretyksi. (Turja 2017,46–47.)

Tässä tutkimuksessa osallisuus nähdään Leena Turjan mallin tapaan moniulotteisena käsitteenä. Osallisuuden sisäistäminen toimintaa ohjaavaksi arvoksi, vaatii toimien lisäksi paljon eettistä pohdintaa, jotta se ei jää vain joissakin tilanteissa ja tietyillä reunaehdoilla toimivaksi projektiksi, vaan koko toiminnan kantavaksi voimaksi.

2.2 Osallisuuspedagogiikka

Leinosen (2014, 16) mukaan pelkkä lasten osallisuuden määrittely ei riitä, jotta osallisuus toteutuisi. Hänen mukaansa osallisuudelle luodaan mahdollisuus toteutua keskittymällä pedagogisiin välineisiin ja keinoihin, joiden avulla lasten osallisuutta kehitetään pitkäjänteisesti päiväkodin toiminnoissa. Erilaisten asiakirjojen vaatimuksien lisäksi, on hyvä pohtia päiväkodissa vallalla olevia toimintatapoja. Niiden tulisi olla aina pedagogisesti perusteltuja. Pohtimalla vallitsevien toimintatapojen taustalla vaikuttavia asioita saatetaan huomata, etteivät tavat olekaan perusteltuja ja tarve muutokselle ymmärretään. Kataja (2014, 59) on todennut:

”Osallisuus on meille kasvatustieteellinen pohja, jonka tulisi läpäistä koko arki ja toteutua kaikessa toiminnassa. Tärkeämpää, kuin pohtia mitä tehdään, on kysyä, miksi tehdään.”

Kasvattajalla on pedagoginen vastuu siitä, että toiminta on lapsen kasvua, kehitystä ja oppimista tukevaa. On tärkeää huomioida, että niin aikuisella kuin lapsella, on vaikutusmahdollisuus toimintaan, päätöksentekoon ja arviointiin. Turja ja Vuorisalo (2017, 38–50) tuovat esiin aikuisten vallan, osallisuuden mahdollistajana. Tarvitaan kasvattajan ammattitaitoa huomioida lasten yksilölliset kyvyt ja heille tärkeät asiat. Pedagogisilla taidoillaan aikuinen, haasteista huolimatta, kykenee tuomaan yhdenvertaisesti ja kokonaisvaltaisesti lasten osallisuuden mahdolliseksi. Hänen pitää mahdollistaa lapsen toimijuus.

Osallisuuteen liittyy siis hyvin läheisesti lapsen toimijuuden käsite, sillä näihin molempiin kietoutuu lapsen aito kohtaaminen ja hänen kuulemisensa. Osallisuudesta onkin puhuttu pitkään kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksien maailmassa ja siihen liitetäänkin vahvasti yhdenvertaisuus ja demokratia. (Turja & Vuorisalo 2017, 36–45.) Toimijuus nähdään ihmisen käyttäytymisenä ja kykynä toimia itse aktiivisesti ja vapaaehtoisesti, vaihtelevissa tilanteissa, valintoja tehdessä. Toimijuus tavallaan lisää toimijuutta, eli se on sekä edellytys että tulos. Toisin sanoen onkin tärkeä luoda lapselle positiivinen käsitys itsestä toimijana, sillä näin kasvatamme toimijuutta. (Lipponen, Kumpulainen & Hilppö 2013, 159, 161–162.)

Lapsesta, aktiivisena toimijana, puhuu jo Lev Vygotsky (1896–1934) lähikeshityksen vyöhyke -teoriassaan. Vygotskyn mukaan lapsi oppii oman toiminnan kautta ja aikuinen toimii mahdollistajana, ei vallankäyttäjänä. (Daniels 2002, 35; Hännikäinen & Rasku–Puttonen 2001, 173–175; Vygotsky 1979, 84–91.)

Osallisuus on tilannekohtaista (Turja & Vuorisalo 2017, 38) ja se on läsnä niin pedagogisesti suunnitellussa toiminnassa kuin perustoimintotilanteissakin. Perustoimintotilanteet ovatkin täynnä mahdollisuuksia lapsen osallisuudelle (Kettukangas & Härkönen 2014, 104–105). On tärkeää ymmärtää, miten osallisuuden onnistumisen kokemukset tuovat positiivisia ilon aiheita, joiden myötä luottamus itseensä ja omaan toimijuuteen kasvaa. Se tuottaa myös yhteenkuuluvuutta ja tunnetta olla hyväksytty. (Turja & Vuorisalo 2017, 49–50.)

Osallisuuspedagogiikkaan kuuluu lapsen vapaus ilmaista mielipiteitään sekä tarve ja oikeus saada tukea ja tietoa näkemyksiensä tueksi. Nämä edellyttävät kasvattajalta vastavuoroisuutta ja ympäristön sekä resurssien hyödyntämistä osallisuuden mahdollistamiseksi ja lapsen näkemyksien tukemiseksi. Esimerkiksi lämpömittari voisi sijaita niin alhaalla, että lapsi itse näkisi lukeman ja ikkunan edessä olisi jakkara, jotta ulos voisi kurkistaa ja näin muodostaa oma näkemys päälle tarvittavista vaatteista. Toiminnan suunnittelun pitää tukea osallisuutta ja mahdollistaa osallisuuden kokemuksia. (Turja & Vuorisalo 2017, 38, 46–49.) Osallisuuden tunne on jokaiselle henkilökohtainen kokemus (Leinonen 2014, 18). Elina Kataja (2014, 58, 60.) toteaa, että toiminnan lähtökohtana on lapsen kiinnostus ja toiminnan merkityksellisyys lapselle. Arjessa kysymys on esimerkiksi siitä, että annetaan lapsille mahdollisuus valita itse menetelmiä tavoitteiden saavuttamiseen.

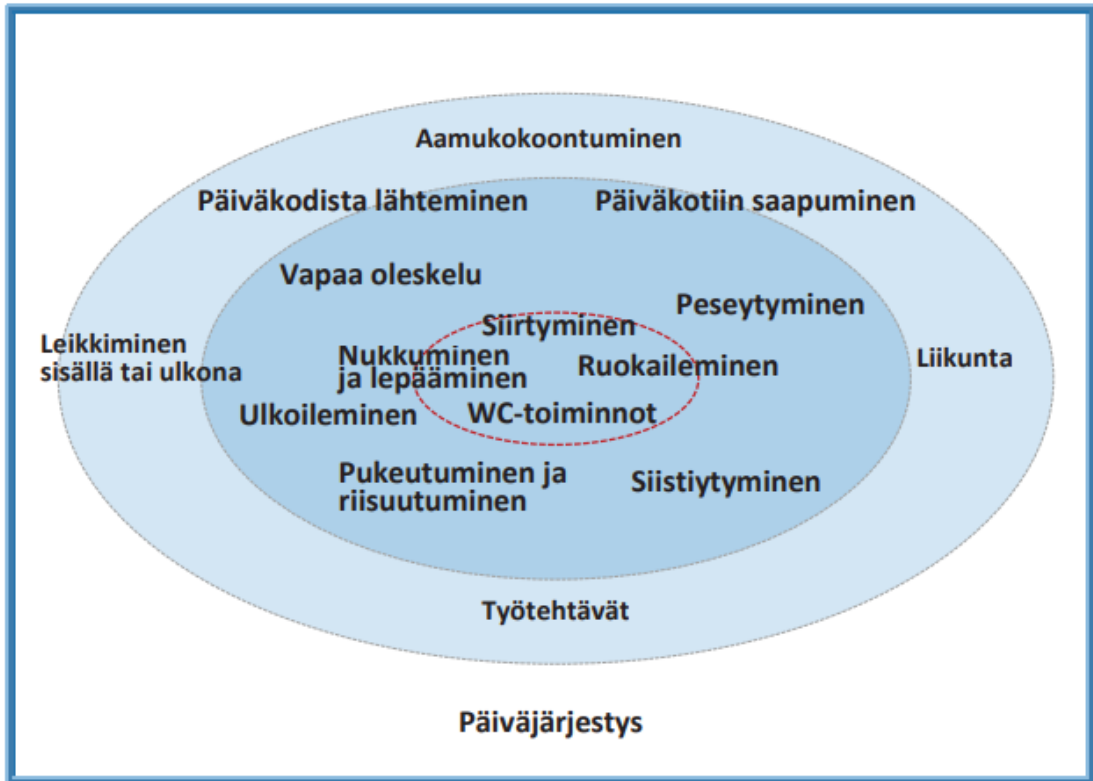
Varhaiskasvattajien on mahdollistettava lasten osallisuus, jolloin lapsille avautuu kyky toimijuuteen. Tähän päiväkodin perustoimintotilanteet antavat paljon vaihtoehtoja. Eeva Hujala ja Elina Fonsén (2010, 38) korostavat omassa ”Työyhteisön pedagoginen kehittäminen työhyvinvoinnin perustana päivähoidossa”-projektissaan pedagogiikan rakentuvan lapsista tehtyjen havainnoiden myötä jatkuvana prosessina, joihin toiminta ja tavoitteet rakentuvat. Pedagogisen kehittämisen taustalla on aina tehdyt havainnot, joihin muutokselle asetetut tavoitteet ja tavoitteisiin vaadittava toiminta pohjaa. Samoista lähtökohdista myös tutkimus lähtee liikkeelle. Alkukartoituksesta ja havainnoinnista, jonka jälkeen vasta tavoitteet ja toimintamalli luodaan.

3 PERUSTOIMINTOTILANTEET

Lasten päivä muodostuu erilaisten toimintojen jatkumosta. Aamulla tullaan päiväkotiin, pestään kädet, syödään aamupala, puetaan, ulkoillaan, riisutaan, käydään wc:ssä ja pestään kädet, ruokaillaan, riisutaan, mennään päiväunille, herätään ja jälleen puetaan. Voidaan todeta, että lasten arki on erilaisten toimintojen suorittamista: lapsi tekee päivän aikana monia päivittäisiä toimia ja arkiaskareita. (Määttä & Kyronlampi-Kylmänen 2012, 55.) Lapsi on osallisena näissä kaikissa perushoitotilanteissa tai päivittäisissä hoitotilanteissa. Kaikki nämä määritelmät tarkoittavat usein samoja toimintoja, joissa kysymys on perustoimintotilanteista. Perustoimintoja kutsutaan myös rutiineiksi tai päiväjärjestyksen mukaisiksi toiminnoiksi. Tämä on oikeastaan melko harhaanjohtava käsitys, sillä Kettukan (2017, 155) mukaan päivärytmi muodostuu perustoimintojen seurauksena. Perustoiminnot muodostavat riippuvuus- ja välttämättömyyssuhteen ja niiden toistuvuus ja peräkkäisyys luovat päivärytmin (Kettukangas 2017, 151). Perustoiminto-käsitteelle on siis olemassa monia eri vastineita ja termejä (Kettukangas 2017, 21). Tässä tutkimuksessa käytetään perustoiminnot-käsitettä, jonka sisältö määritellään tarkemmin seuraavassa luvussa.

3.1 *Perustoimintotilanteen määritelmä*

Tutkimuksessa käytetään perustoiminnot-käsitteen määrittelyssä Titta Kettukan (2017) määritelmää. Titta Kettukangas (2014, 100) määrittelee perustoiminnoiksi pukeutumisen, riisuutumisen, ruokailemisen, wc-toiminnot, peseytymisen, siistiytymisen, ulkoilemisen, siirtymisen, vapaan oleskelemisen, nukkumisen ja lepäämisen sekä päiväkotiin saapumisen ja sieltä lähdön. Kuviossa 2 Kettukangas on kuvannut perustoiminnot-käsitteen viittaukset ja sen lähellä olevat toiminnot (Kettukangas 2017, 78).

KUVIO 2. Varhaiskasvatuksen perustoiminnot -käsitteen viittaukset ja perustoimintoja lähellä olevat toiminnot. Kettukangas 2017, 78.

Kuvio 2 selventää toimintojen moninaisuutta ja hahmottaa tutkimuksen kannalta olennaisimmat sisällöt kyseisen käsitteen alle. (Kettukangas 2017, 78.) Kuviossa 2 toiminnot, jotka sijoittuvat keskelle, tulevat usein esille ilmiötä käsittelevistä kasvatusteksteistä. Kettukangas (2017) määrittelee perustoimintoihin kuuluvaksi vielä päiväkotiin saapumisen ja sieltä lähtemisen tummansinisellä alueella mainittujen toimintojen lisäksi. Uloimmalla reunalla ovat liikunta, leikkiminen sisällä ja ulkona, työtehtävät ja aamukokoontumiset eivät Kettukankaan (2017) määritelmän mukaan kuulu osaksi perustoimintoja. Tätä hän perustelee Ulla Härkösen (2014) systeemikaavan avulla, jossa perustoiminnot, leikki, retket, juhlat ja opetus määritellään omiksi menetelmikseen varhaiskasvatuksen toiminnassa (Kettukangas 2017, 26.)

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan neljää perustoimintotilannetta: ruokailu, lepopetäki, ulkoilu ja pukeutumis- ja riisuutumistilanteet sekä muut siirtymät. Tässä

tutkimuksessa siirtymiksi siis katsotaan kuuluviksi myös pukeutumis- ja riisuutumistilanteet. Nämä kaikki toiminnot esiintyvät kuvion 2 keskiössä, joten niitä voidaan perustellusti pitää perustoimintoina. Tutkimuksen ulkopuolelle jätettiin päiväkodista lähtö- ja saapumistilanteet, sillä näiden tilanteiden konkreettinen havainnointi ei ole relevanttia tutkimuskysymyksiä ajatellen. Lapsen osallisuuden näkymistä halutaan havainnoida nimenomaan kasvattajien toimintatapojen ja käytäntöjen näkökulmasta. Lähtö- ja saapumistilanteissa osallisina ovat usein lasten vanhemmat kasvattajien sijaan tai ohella. Wc-tilanteet nähdään tutkimuksessa osana siirtymä-, pukeutumis- ja riisuutumistilanteita ja niitä havainnoidaan, mikäli osallisuuden näkymiseen liittyviä havaintoja tehdään. Tutkimuksen kannalta wc-tilanteita ei nähty oleellisina tai eettisesti hyvinä havainnointitilanteina, joten niitä ei havainnoitu erikseen.

3.2 Pedagogiikka perustoimintotilanteissa

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018, 36) mukaan kaikki päiväkodin toiminta on suunniteltua, tavoitteellista sekä pedagogisesti perusteltua, eivät vain ohjatut tuokiot. Myös perustoimintotilanteet sisältävät paljon pedagogisia oppimisen tavoitteita ja laaja-alaisen osaamisen alueita. Tässä luvussa käsitellään perustoimintotilanteiden: ruokailun, lepohetken, ulkoilun ja siirtymien (sis. pukeutumis- ja riisuutumistilanteet) tärkeyttä pedagogisesti tarkasteltuna. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaan pedagogiikka painottuu kaikessa varhaiskasvatuksessa tapahtuvassa toiminnassa, niin kasvatuksen, opetuksen ja hoidon näkökulmasta (Vasu 2018, 22). Tilanteet, jotka toistuvat päivittäin, eli perustoimintotilanteet ovat hoidollisia toimintoja, mutta ne ovat myös kasvatuksellisia ja opetuksellisia. Tärkeitä opittavia taitoja ovat muun muassa vuorovaikutustaidot, itsestä huolehtimisen taidot, ajanhallinta, hyvät tottumukset ja opitut tavat. (Vasu 2018, 23.)

Lasten laaja-alainen osaaminen ja sen vahvistaminen on yksi varhaiskasvatuksen tehtävistä. Laaja-alaista osaamista voidaan vahvistaa pedagogisella toiminnalla (Vasu 2018, 24). Laaja-alaisen osaamisen alueeseen kuuluu itsestä huolehtimisen ja arjen taidot. Pedagogiikka käy ilmi luottamuksena antaa asteittain tilaa omatoimisuudelle ja itsenäisyydelle, auttaen ja kannustaen (Vasu 2018, 25).

Pedagoginen dokumentointi on tärkeää, sillä sen tarkoitus on toteuttaa toimintaa lapsilähtöisesti. Työtavat ja oppimisympäristöt tulisivat olla monipuolisia. Perustoimintotilanteiden tärkeyttä ei pidä vähätellä, sillä ne luovat mahdollisuuksia erilaisille toimintaympäristöille ja työtavoille, kuten esimerkiksi eväiden syönti retkellä tai päiväunet teltoissa. (Vasu 2018, 38.)

Pukeutumis- ja riisuutumistilanteet ovat usein hektisiä hetkiä, jolloin pienessä tilassa on paljon ihmisiä. Tilanteista pitäisikin tehdä omatoimisuuden mahdollistavia ja kiireettömiä porrastamalla, etukäteen suunnittelemalla ja yhteisiä käytäntöjä luomalla. Pakonomainen suorittaminen ei edesauta perustoimintotilanteiden hyödyntämistä pedagogisina oppimistilanteina. (Kettukangas & Härkönen 2014, 106-107.)

Perustoimintotilanteet ovat hyvin erilaisia. Esimerkiksi ulkoilu on avaruudeltaan ja ilmapiiriltään erilainen pukeutumis- ja riisuutumistilanteiden kanssa. Ulkona lapsilla on enemmän tilaa, aikaa ja vapautta toimia omaehtoisesti. Ulkoilu voidaan nähdä valvontatilanteena tai varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018) mukaisena kasvatuksen, opetuksen tai ohjauksen tapahtumana, joka tukee lasten osallisuutta ja lisää aktiivisuutta ulkoilun aikana (Kettukangas & Härkönen 2014, 108.)

Perustoimintotilanteita tarkasteltaessa usein kiinnitetään huomio ruokailemiseen, sillä ruoka ja ravitsemus ovat merkittävässä asemassa varhaiskasvatuksessa. Ruuan valmistus on perhepäivähoitoa lukuun ottamatta useissa kunnissa ruokapalveluiden järjestämä. Usein ruuan valmistukseen liittyvää opetusta, kasvatuksista ja ohjausta ei pystytä käytännössä antamaan. Ruuanjakelu on myös hyvin yksikkökohtaista, eikä yhtä oikeaa toimintatapaa ole. Läsnäolo ja yhdessä syöminen ovat tärkeitä toimintatapoja, joita esimerkiksi opiskelijat usein toteuttavat työssäoppimisjaksoillaan, syöden samaan aikaan, samaa ruokaa ja samassa pöydässä lasten kanssa. (Kettukangas & Härkönen 2014, 109-110.)

Nukkumiseen ja leppäämiseen liittyvää keskustelua on käyty jo usean vuosikymmenen ajan. Päiväunien sijaan varhaiskasvatuksen kentällä on alettu puhua lepohetkestä ja leppäämisestä. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 31) todetaan, että päivän aikana on lapsella oltava oikeus lepoon ja rauhoittumiseen. Keskustelua on herättänyt se, että tarkoittaako oikeus lepoon päiväunipakkoa. Lepohetken tavoitteet, oikeus rauhoittumiseen, toteutuukin hyvällä suunnit-

telulla ja järjestelyillä. Kunkin lapsen yksilöllinen huomioiminen, vanhempien kuuleminen ja avoin keskustelu ovat avainasemassa toimintatavoista sopiessa. (Kettukangas & Härkönen 2014, 110.)

4 TUTKIMUSPROSESSI

Tutkimus etenee toimintatutkimukselle tyypilliseen spiraalimaiseen tapaan, jossa tutkimuksen eri vaiheet etenevät kehämäisesti eteenpäin suunnittelusta toiminnan kautta arviointiin. Tutkimuksen eri vaiheet eivät kuitenkaan noudata systemaattisesti yllä olevaa kaavaa. Hopkins ja Kemmis (1988) kritisoivatkin toimintatutkimuksen luojan, Kurt Lewinin luomaa systemaattista vaiheittaista toimintatutkimuksen etenemismallia ja toteavat toimintatutkimuksen vaiheiden olevan osittain lomittain ja päällekkäin. (Heikkinen & Jyrkämä 1999, 36-38.)

4.1 Tutkimussuuntaus ja -kohde

Toimintatutkimukset pohjaavat usein sosiokonstruktivistiseen tiedonkäsitykseen, jossa tapahtumat nähdään tilannesidonnaisena, prosessinomaisena ja vuorovaikutteisena tiedon rakentumisena, ja joka on kiinteässä suhteessa kieleen ja sosiaaliseen ympäristöön (Aaltola & Syrjälä 1999, 17-23). Tämä tutkimus pohjautuu kuitenkin pragmaattiseen kasvatustilafilosofiaan. Pragmatismi tarkoittaa käytäntöön suuntaavaa tutkimusotetta ja toiminnan korostamista (KOPPA 2019). Gert Biesta (2014) kannattaa John Deweyn (1929) pragmaattisia käsityksiä, kuten lapsikeskeisyyden ja asioiden yhteyksien ja vuorovaikutuksen merkityksiä. Heidän mukaansa on pohdittava, kysymmekö aina oikeita kysymyksiä etsiessämme vastauksia. Tämän tutkimuksen aineisto kerätään havainnoimalla ja kyselemällä kokemuksia ja kasvattajien havaintoja omasta toiminnastaan. Toiminnalla ja kokemuksilla on pragmaattisessa kasvatustilafilosofiassa keskeinen rooli tiedonkeruussa ja arvioinnissa. (Biesta 2014, 31-32.) Samoin osallisuuspedagogiikka aiheena on hyvin pragmaattinen (vrt. luku 2.2).

Tutkimussuunnan valintaa puolsivat tutkijoiden suhteet tutkimuskohteeseen, tutkimuskohteesta lähtöisin oleva tutkimusaihe, sekä sen käytännönlähei-

syys tutkimuksellisenä elementtinä. Biesta (2014, 34) painottaa kasvattajien tarvetta tarkoituksenmukaisille ja älykkäille kasvatusta ja opetustavoille, jotta motivaatio toimintaan saadaan aikaiseksi.

Tutkimuskohteena on kaksi yksikköä, jotka ovat saman johtajan alaisuudessa. Toisessa yksikössä on kolme ryhmää ja toisessa neljä. Varhaiskasvatusta annetaan vauvaikäisistä eskarilaisiin. Ryhmäjaottelu on tehty ikäryhmittäin. Eri ryhmien ja yksiköiden välillä on yhteistyötä. Tutkimus kohdistuu koko kasvatushenkilöstöön, josta puhutaan jatkossa tässä tutkimuksessa kasvattajina. Kaikkien kasvattajien mukaan ottaminen on perusteltua, jotta jokainen kasvattaja myös sitoutuu toiminnan kehittämiseen.

Tarve lasten osallisuuden kehittämiseksi on lähtöisin varhaiskasvatustyön sisältä, sillä osallisuus on iso arvo, kantava teema ja toiminnan lähtökohta. Siksi sen kehittämiseenkin halutaan panostaa. Tämä on tuotu esille myös paikallisessa varhaiskasvatuksen suunnitelmassa. Anonymiteetin säilyttämiseksi ei tutkimuksessa tehdä lähdeviitettä paikalliseen varhaiskasvatussuunnitelmaan.

Toikko ja Rantanen (2009, 92) puhuvat dialogisesta lähestymistavasta kehittämiseen. Heidän mukaansa dialogisessa lähestymistavassa on kyse rinnakkaisuudesta, jossa asioihin otetaan kantaa vastavuoroisesti ihmetellen. Näin vuorovaikutus muuttuu hierarkkisesta rinnakkaiseksi. Tarvitaan molemminpuolinen luottamus siihen, että vuorovaikutuksen avulla lopulta saadaan aikaan sellainen ratkaisu, jonka kaikki pystyvät hyväksymään. Näin varaudutaan poistamaan muutosvastarintaisuutta, jota saattaa muutoksissa esiintyä.

Tutkijajohtoisuuden sijaan yksiköiden omat tavoitteet ja osallisuuden lisääminen käytännön työssä, suuntaavat tätä toimintatutkimusta. Toimintatutkimuksen tavoitteena on tukea toimijoiden, eli tässä tapauksessa kasvattajien, työhön liittyvän käyttöteorian ja yhteisön toimintakulttuurin tiedostamista. Toimintatutkimus on aina yhteisöllinen prosessi, joka lähtee liikkeelle reflektoinnista ja sitä kautta tiedostamisesta. (Kiviniemi 1999, 64.) Tutkija nähdään sisäisenä subjektina, joka tekee reflektiivisiä tulkintoja (Annala 2007, 65–68, Heikkinen & Jyrkämä 1999, 40). Tietoa rakennetaan vuorovaikutteisesti ja kontekstisidonnaisesti. Tutkijan antamat merkitykset, historia ja asenteet kulkevat vahvasti mukana tutkimuksessa. (Heikkinen 2008, 19–20.)

4.2 Tutkimuskysymykset

Toimintatutkimukselle on tyypillistä, että tutkimusongelma on käytännönläheinen ja tutkimuskohteena olevalla yhteisöllä on jokin ongelma, joka tulisi ratkaista tieteellisen tutkimuksen keinoin (Kuula 2006b). Usein tutkija itse on tiiviissä suhteessa tutkittavaan yhteisöön, jossa muutosta lähdetään tekemään (Kuula 1999, 13). Tarkoitus on aineiston avulla saada selville tutkimuskohteessa vallitseva tila. Toimintatutkimus on siis itsereflektiivistä. Toimintatutkimuksen keinoilla kirjoitettuun muotoon saatettu tieto auttaa yhteisöä kehittämään toimintatapojaan. (Kemmis & McTaggart 1988, 5, Heikkinen, Rovio & Syrjälä 2008, 20.)

Tutkimuksessa pyritään tuomaan kasvattajien toimintaan uutta sisältöä, jolla he kykenevät muutokseen ja kehittämään toimintaansa lapsia osallistavampaan suuntaan. Näihin argumentteihin nojaten on tutkimuskysymyksiksi muotoiltu:

1. Millaisena lasten osallisuus näyttäytyy perustoimintotilanteissa?
2. Miten lasten osallisuutta perustoimintotilanteissa voisi kehittää?

4.3 Tutkimusaineisto

Teorian pohjalta kirjallisuuteen pohjautuen tehtiin kyselylomake, joka lähetettiin yksiköiden kasvattajille (liite 3.) Kyselylomakkeiden analysoinnin perusteella tehtiin havainnointikaavake jaotteleamalla havainnointikohteet aineistosta nousseiden kehityskohteiden mukaan niihin perustoimintotilanteisiin, joista nousi esiin kehitys- ja muutostarvetta lasten osallisuuden lisäämiseksi.

Toimintatutkimuksen spiraalimainen luonne tuli ilmi käsitteiden tarkentumisella tutkimuksen kannalta oleellisimpiin käsitteisiin. Myös ulkopuolisen tutkijan havainnoinnista tehtiin teoriasidonnaista sisällönanalyysia.

4.3.1 Tutkijan päiväkirja

Tutkimusluvan (liite 1) saannin jälkeen, aineiston kerääminen aloitettiin tutkijakasvattajan pitämällä vapaamuotoisella havainnointipäiväkirjalla 22.9.–10.10.2019 välisellä ajalla. Aikataulu määrittyi tutkimuksen alkuun, jolloin muiden

kasvattajien kyselyiden tuloksia ei vielä ollut käytettävissä. Tällä pyrittiin estämään muiden kasvattajien vaikutus tutkijakasvattajan mielipiteisiin ja kokemuksiin. Havainnointipäiväkirja perustui tutkijakasvattajan omaan toimintaan ja itse-reflektioon.

4.3.2 Alkukartoituskysely

Alkukartoitus tehtiin kyselykaavakkeella (liite 3) kasvattajille. Kysymysten pohjana oli Kettukankaan (2014, 100) määritelmät perustoimintotilanteet. Tutkijat halusivat tietoa kasvattajien toiminnasta sekä toiminnan kehittämideoita heiltä itseltään. Kyselystä tiedotettiin koko henkilökunnan koulutustilaisuudessa sekä henkilökunnan käytössä olevassa puhelimien pikaviestipalvelu-ryhmässä. Kysely lähetettiin kirjallisesti saatekirjeineen (liite 2). Kyselyyn sai vastata oman mieltymyksen mukaan joko kirjallisesti, jolloin vastauksen sai jättää suljettuna kirjeenä toimipaikkoihin jätettyyn palautuslaatikkoon, tai sähköisesti e-lomakkeena. Vastauksissa ei määritelty kasvattajia identifioivia kysymyksiä kuin kysymällä työpiste.

Alkukartoituskyselyyn saatiin 17 kasvattajan vastaukset, mitkä jakautuivat varsin kattavasti molempiin toimipisteisiin. Toisen yksikön vastausprosentti oli 78% ja toisen 83%, kokonaisvastausprosentti oli 81% koko henkilöstöstä. Yksiköiden välillä ei havaittu merkittäviä eroja aineistossa. Tästä syystä tutkimustuloksia tulkitaan yhtenä aineistona eikä tuloksia identifioida yksiköittäin. Alkukartoituskyselyn tuloksia syvennettiin havainnoijatutkijan havaintojen perusteella.

4.3.3 Ulkopuolisen havainnoitsijan havainnointi

Alkukartoituskyselyn (liite 3) toisen kysymyksen kvantifioitujen tulosten perusteella kasvattajien mielestä osallisuus näkyy vähiten pukeutumis-, riisuutumisen- ja siirtymätilanteissa, ruokailussa sekä lepohetkessä. Kyselyn analysoinnin perusteella (liite 3, kysymykset 4-7) eniten kehityskohteita lasten osallisuuden parantamiseksi löytyi pukeutumis-, riisuutumisen- ja siirtymätilanteista, ruokailuista sekä lepohetkistä. Havainnoinnin aikana kiinnitettiin erityistä huomiota vain näihin ti-

lanteisiin, jotta saatiin selvitettyä, onko todellisuus yhteneväinen alkukartoituskyselyssä saatujen tulosten kanssa. Havainnoinnilla haluttiin selvittää, näkyykö lasten osallisuutta enemmän kuin mitä kasvattajien tietoisuudessa on, tai mitä kyselytulokset paljastivat. Havainnointilomake (liite 5) suunniteltiin Turjan mallin (2017) mukaan ja erityistä huomiota kiinnitettiin niihin osallisuuden tasoihin, joita ei alkukartoituskyselyn perusteella ilmennyt toiminnassa. Havainnointia suoritettiin 22.10.2019 klo 9.00-14.00 välisenä aikana sekä 28.10.2019 klo 9.00-15.00. Molemmat havainnoinnit suoritettiin samassa ryhmässä, josta oli pyydetty tutkimusluvut (liite 4) lasten huoltajilta havainnoinnin suorittamiseksi ryhmässä.

4.4 Tutkimuksen luotettavuuden pohdinta

Tieteellisen tutkimuksen teossa pyritään rehellisyyteen, luotettavuuteen ja tarkkuuteen. Tutkimuksen teko pitää olla avointa ja eettisesti kestävää. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.) Tutkimus lähti liikkeelle tutkimuskohteen tarpeesta, joten tutkimuksen tarkoitus on ollut alusta asti selvä ja avoimesti tutkimuskohteen kasvattajien tiedossa. Luotettavuutta lisää se, että tutkimusaineistoa on kerätty ja analysoitu kahden tutkijan voimin. Aineistonkeruussa on käytetty kolmea eri menetelmää luotettavuuden parantamiseksi. Eettinen ajattelu nähdään kykyinä pohtia tilanteiden oikeellisuutta tai vääryyttä (Kuula 2006a, 21). Alkukartoituskyselystä saadun aineiston analyysin jälkeen, tuloksia arvioitiin suhteessa havainnoinnilla kerättyyn aineistoon oikeellisuuden ja luotettavuuden lisäämiseksi. Tuomi ja Sarajärvi (2002, 50) korostavat tutkimuksen kohteen ja tarkoituksen asianmukaista ja oikeellista määrittelyä.

Alkukartoituskyselyssä eri yksiköiden identifioinnista (liite 3, kysymys 1) täytyttiin, jotta tutkimustulokset palvelisivat tutkimuksen kohteena olevia yksiköitä kattavammin, sillä merkittävää eroa yksiköiden välillä ei havaittu. Yksiköiden johtaja ei vastannut alkukartoituskyselyyn, sillä kysymysten asettelu oli suunnattu ryhmäkohtaisille kasvattajille ja vastaukset olisivat voineet paljastaa henkilön aseman työyhteisössä, ja sitä kautta anonyymius ei olisi säilynyt, mikä olisi vastaan tutkimuksemme eettisiä periaatteita.

Tieteellisen tutkimuksen teossa on vaatimuksia, jotka erottavat tieteellisen tutkimuksen mistä tahansa arviosta tai kyselystä. Tieteellisen tutkimuksen pitää noudattaa suunnittelussa, toteutuksessa, raportoinnissa ja aineiston käsittelyssä

sille asetettuja vaatimuksia. Tutkimuksesta tiedotetaan ja sille haetaan tarvittavat luvat. Samoin asiantuntija- ja vertaisarviointi tutkimusprosessin aikana lisää luotettavuutta. Koska tutkijoita on kaksi, on tutkimuksessa käytetty kaksinkertaisesti hyödyksi vertais- ja asiantuntija-arviointia tutkimusprosessin aikana. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6; Tuomi & Sarajärvi 2018, 126.)

4.5 Tutkimuksen analyysimenetelmät

Yhdysvaltalaisen perinteen mukaan, jota edustavat muun muassa Miles ja Huberman (1994), tutkimusaineistoa analysoidaan pääasiassa teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä, pelkistämällä, ryhmittelemällä ja kategorisoimalla. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 85.) Tuomi ja Sarajärvi ovat teoksessaan kuvanneet kuviolla aineistolähtöisen sisällönanalyysin etenemistä haastattelussa (Tuomi & Sarajärvi 2018, kuvio 15). Aineistolähtöisellä ja teoriaohjaavalla sisällönanalyysillä erona on abstrahointi vaiheessa tapahtuva käsitteiden määrittely. Tutkimuksessa käsitteiden määrittely ja luokittelu ei tule vain aineistosta, vaan yläkäsitteet tuodaan teoriaohjaavasti: jaottelu perustoimintoihin ja osallisuuden ulottuvuuksiin tuodaan analyysivaiheessa valmiina teorialähtöisesti (Tuomi & Sarajärvi 2018, 97).

Aineiston analysoinnissa edetään teoriaohjaavan sisällönanalyysin keinoin, soveltaen Tuomen ja Sarajärven (2018) kaavaa toteuttaa laadullisen tutkimuksen sisällönanalyysiä. Kyselykaavakkeen kysymykset 1–2 analysoitiin kvantifioiden ja seuraavat avoimet kysymykset kvalitatiivisella sisällönanalyysillä, induktiivisesti yksittäisiä ilmaisuja etsien. Analysoinnin edetessä oivallettiin, että ilmaisut voidaan yhdistää suoraan Turjan (2017) malliin. Lopulta analysointi tapahtuikin deduktiivisesti eli analysoinnin lähtökohtana oli kyseinen moniulotteinen malli lasten osallisuudesta. (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 80)

Ensiksi alkukartoituskyselyn vastauksista järjestelmällisesti etsittiin osallisuuden mallin mukaisia ilmiöitä, jotka kuvasivat osallisuutta perustoimintotilanteissa. Tämä tehtiin alleviivaamalla ilmaisut eri värein Turjan mallin ulottuvuuksien mukaisesti. Alleviivatut ilmaisut redusointiin eli pelkistettiin (Tuomi ja Sarajärvi 2018, 95) palloiksi ja kolmioiksi, jotka sijoiteltiin Turjan malliin (kuvio 3) tulosten havainnollistamiseksi.

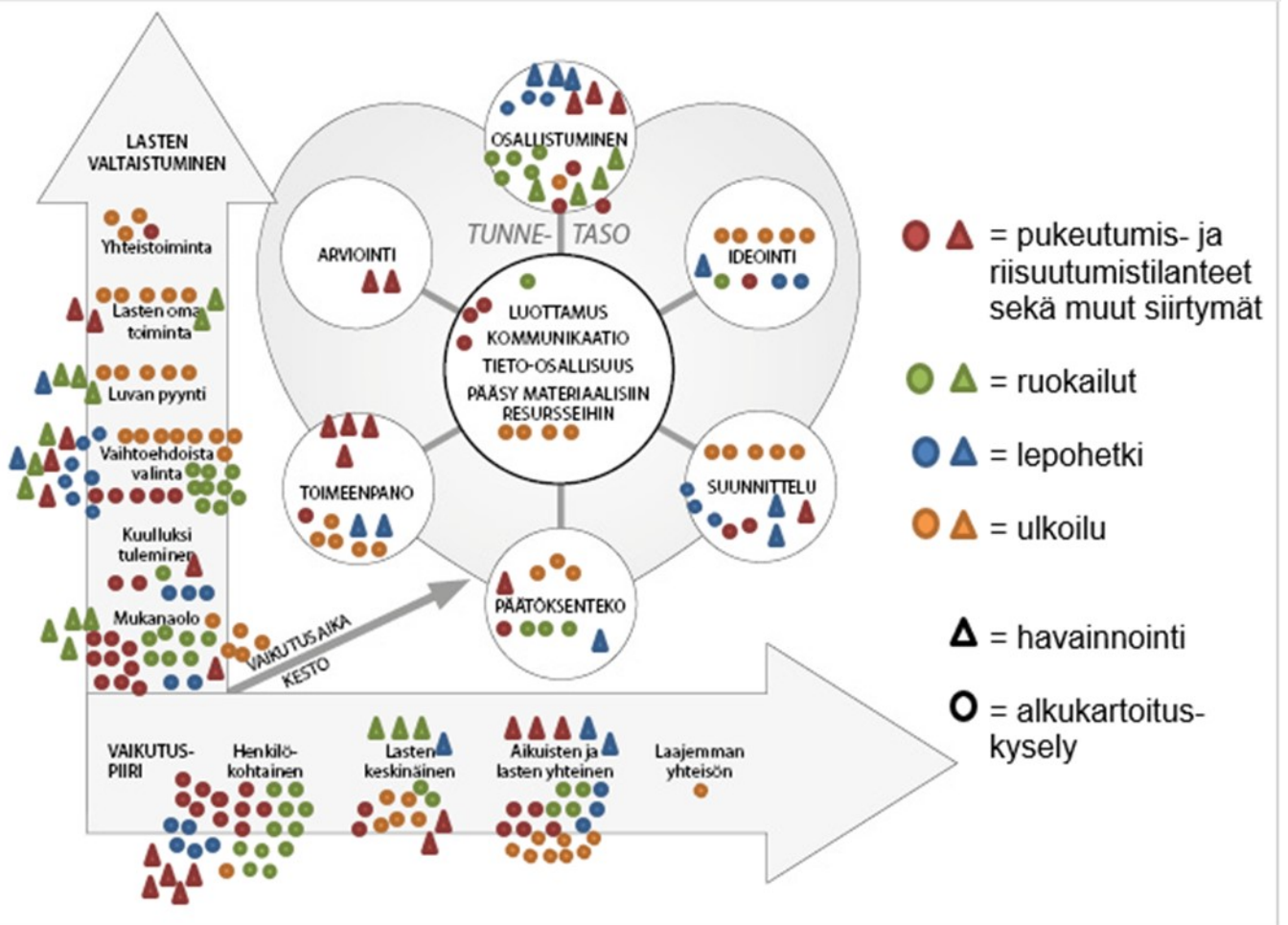
5 TULOKSET

5.1 Lasten osallisuuden päiväkirjahavainnot

Toimintatutkimuksen yksi lähtökohta on tutkijan oma reflektiivisyys ja ymmärrys toimintaansa kohtaan (Heikkinen, H. 2018). Tutkijakasvattajan refleктоiva päiväkirja koostui yksittäisistä tapahtumista arjessa. Tällä pyrittiin tuomaan tutkijoille esiin käytännöllisiä pohdinnan aiheita esimerkinomaisesti. Havainnointia ei rajoitettu ja se antoi tutkijoille ymmärrystä sekä kokemusta yksiköiden käytännöistä varsin seikkaperäisesti, antaen orientaatiota tulevaan tutkimusprosessiin.

5.2 Lasten osallisuuden näyttäytyminen perustoimintotilanteissa

Kuvioon 3 on koottu alkukartoituskyselyn sekä havainnoinnin perusteella saadut tulokset yhdistettynä Turjan moniulotteiseen malliin osallisuudesta. Kuviosta voidaan todeta, millä eri ulottuvuuksien tasoilla lasten osallisuutta perustoimintotilanteissa tällä hetkellä esiintyy kasvattajien mielestä (ympyrät) sekä ulkopuolisen havainnoijatutkijan havaintojen perusteella (kolmiot). Kuviosta 3 voidaan todeta, että havainnoimalla kerätty aineisto tukee kyselyn tuloksia ja ne ovat pääosin yhteneväiset. Kuvion 3 mukaan, kyselyssä kasvattajat eivät tuottaneet lasten osallisuuden näkymistä toiminnan arvioinnissa lainkaan. Havainnoinnin avulla pystyttiin löytämään lasten keskinäistä osallisuutta, omaa toimintaa ja jopa arviointiin liittyvää osallisuutta ruokailutilanteessa, kun lapsia pyydettiin arvioimaan ruokarauhan laatua. Tilanteissa, joissa aikuinen ei ollut läsnä, tapahtui eniten lasten keskinäistä ja omatoimista osallisuutta. Esimerkiksi lapset omatoimisesti veivät sänkyjään pinoon kasvattajan keskustellessa huoltajan kanssa lepo hetken jälkeen tai ohjeistivat pukeutumistilanteessa toinen toisiaan, mikäli kasvattajat eivät ehtineet lasten kysymyksiin vastata.

KUVIO 3. Lasten osallisuuden näkyminen perustoimintotilanteissa tutkimuskohteenä olleissa yksiköissä syksyllä 2019.

Kuviosta 3 nähdään, että osallisuus näkyy tutkimuskohteena olleissa yksiköissä monella eri tasolla perustoimintotilanteissa. Havainnoinnin ja alkukartoituskyselyn tulosten välillä havaittiin eroja.

Ulkoilu (oranssi ympyrä) koettiin eniten osallistavaksi perustoimintotilanteeksi. Vastauksissa (kuvio 3) näkyi eniten monipuolista, eri tasoilla liikkuvaa, osallisuutta. Lasten valtaistumisen ja vaikutuspiirin osalta monissa vastauksissa tuodaan ilmi melko pitkälle ulottuvaa osallisuutta kuten:

Pysähdytään ihmettelemään lasten mielenkiinnonkohteita, vaikka ne aikuisesta saattaakin tuntua pieniltä asioilta. (kysely, kasvattaja 4)

Tässä vastauksessa näkyy siis lasten valtaistumisen ulottuvuus lasten oman toiminnan tasolle saakka sekä vaikutuspiiriltään ilmauksessa on aikuisten ja lasten yhteistä osallisuutta. Tunnetasolla ilmaisusta välittyy ymmärtävä ilmapiiri. Ajallisesti tämä toiminta toki on lyhytkestoista toimintaa.

Osallisuudesta oli myös kerrottu:

Suurimmaksi osaksi pyhitämme ulkoilun lasten vapaaseen leikkiin. Useasti käy niin, että lapset keksivät itse tekemistä, johon haluavat aikuisenkin. Sitä kautta on helppo lähteä kehittämään toimintaa. (kysely, kasvattaja 3)

Vastauksessa korostuu vaikutuspiiriltään lasten keskinäisen toiminnan mahdollistaminen, joka laajenee aikuisen ja lapsen yhteisen toiminnan tasolle. Prosessiajatteluun kuuluu lasten ideointi osallisuutta edistävinä toimintana, mutta olisi hyvä myös ottaa lapset mukaan toiminnan kehittämiseen.

Alkukartoitukseen nojaten kasvattajat huomioivat ulkoilussa pääsyyntä materiaaliin resursseihin sekä antavat lapsille myös mahdollisuuden osallistumattomuuteen. Laajemman yhteisön mukanaan tuomaa osallisuutta ilmenee vain ulkoilussa. Kyselyssä kerrottiin, että lapsi saa tuoda ulkoiluun kotoa leluja, jolloin yhteisön laajeneminen tarkoittaa kodin osallistamista perustoimintotilanteiden päätöksenteossa, toimeenpanossa ja materiaalien resurssien mahdollistamisessa. Toimintaprosessin arviointia koskevaa osallisuutta ei havaittu ulkoilussa kyselyn perusteella. Havainnointia ei ulkoilun osalta suoritettu.

Siirtymätilanteista olivat kasvattajat tehneet paljon mainintoja, mutta ne painottuivat kuitenkin suppeasti eri tasoille. Osallisuus ilmeni lähinnä henkilökohtaisella tasolla. Kasvattajat olivat myös tehneet huomioita osallisuuden toteutumattomuudesta pukeutumistilanteissa:

Pukeutumistilanteissa yleensä aikuinen päättää pihalle soveltuvat varusteet, jossa ei tule esille lasten osallisuutta. (kysely, kasvattaja 10)

Toimintaprosessissa (kts. kappale 2.1) havainnoinnin aikana huomioitiin arvioinnin ja toimeenpanon kohdalla osallisuutta, joka ei tullut ilmi kyselyn kautta. Lapset esimerkiksi riisuivat ja pukivat omatoimisesti tilanteissa, joissa aikuinen ei ollut läsnä. Lisäksi lasten keskinäisen vaikutuspiirin osallisuutta havaittiin avunannon ja vastaanottamisen merkeissä toisiltaan, mikäli aikuinen ei ollut läsnä.

Kyselyn perusteella ruokailutilanteissa koettiin eniten lasten valtaistumisen tapahtuvan vaihtoehtoista valinnan kautta:

Jos tarjolla on esim. kahta eri leipää, saa lapsi valita kumpaa niistä ottaa. (kysely, kasvattaja 7)

Myös ruuan määrän lapset saivat annostella itse. Havainnoinnissa huomioitiin, että vesi ja maito kuuluivat ateriaan, eikä siinä tilanteessa lapsilla ollut vaihtoehtoja valita. Ruokaa ei kuitenkaan ollut pakko syödä ja maistamiseen kehoitettiin ja kannustettiin. Lapset saivat itsenäisesti voidella voileivän ja valita päälliset. Havainnoinnissa luvan pyytämistä esiintyi kolme kertaa. Monia lasten pyyntöjä sivuutettiin kiireen tai ”helpomman” tien takia, esimerkiksi aikuinen päätti ruuan hakujärjestyksen, vaikka lapsi oli kysynyt lupaa saada tehdä se tai jakoi mikit, vaikka lapsi olisi halunnut osallistua:

Saanko jakaa mikit kaikille? (havainnointimerkintä 22.10.)

Kasvattajien tulisikin miettiä perustelut, jotta vähintään hän itse tiedostaa ne, vaikka ei niitä lapselle lähtisikään avaamaan.

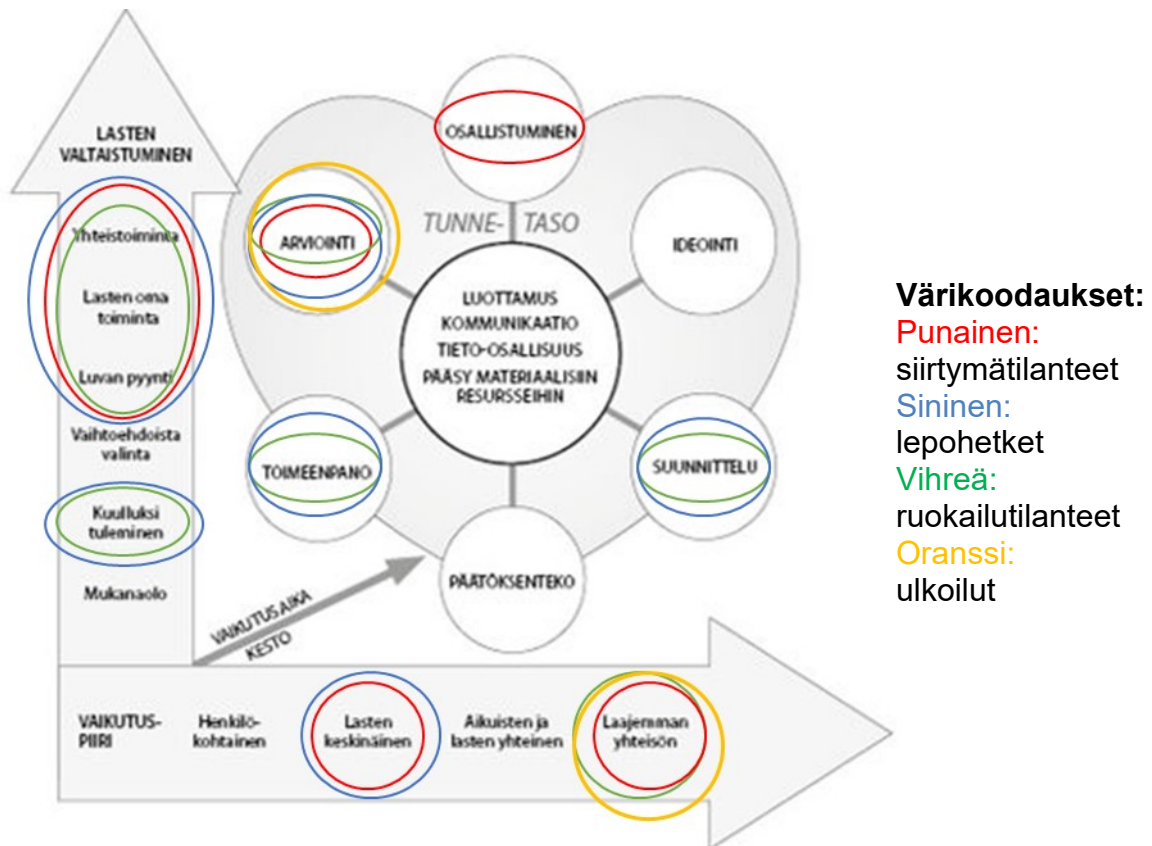
Eniten kehitettävää on lepohetkien osallisuudessa. Osallisuus näyttäytyi henkilökohtaisella ja lasten ja aikuisten yhteisellä tasolla. Tosin havainnoimalla todettiin, että lepo hetket ovat vahvasti aikuisjohtoisia. Kasvattajat päättivät nukkumapaikat ja äänisadun. Rauhoitteluna toimi nimen sanomisena tapahtuva hiljentäminen, eikä lasten osallisuus näkynyt toimintaprosessin vaiheista kuin muutamain maininnoin osallisuudessa, suunnittelussa ja ideoinnissa. Osallisuuteen liittyen, lapsi sai itse päättää, lepääkö vai nukahtaako.

Alasuutarin ja Karilan (2014) tutkimuksessa on yhteneväisiä tuloksia tähän tutkimukseen. He tutkivat asiaa lapsen näkökannasta. Heidän tuloksissaan leikkiminen ja liikkuminen, mitä usein tehdään ulkona, on lasten mielestä parasta päiväkodissa. Nukkuminen ja sänky sen sijaan koettiin ikävinä asioina.

Tuloksissa painottuivat henkilökohtainen ja aikuisten ja lasten välinen vaikutuspiirin taso, niin havainnoinnin kuin kyselyinkin perusteella. Lasten valtaistuminen näyttäytyi lähinnä mukanaolona ja vaihtoehtoista valintana. Luvan pyytämistä ja lasten omaa toimintaa havaittiin vain havainnoinnin avulla, kyselyssä esiin nousseiden ulkoilutilanteiden lisäksi. Ulkoilussa tapahtuvien yhteisleikkien ja -pelien lisäksi yhteistoimintaa, eli toimintaa, jossa aikuiset ja lapset toimivat tasavertaisina osallisina, tapahtui ruokailussa aikuisen syödessä yhdessä lasten kanssa samassa pöydässä. Kuviosta 3 voidaan nähdä, että tutkimuskohteessa lasten osallisuus näyttäytyy laajana ja monitasoisena tutkimushetkellä. Kuitenkin

kehittävää on, jotta osallisuuden eri tasojen jakauma olisi tasapainoisempi ja vieläkin laajempi tulevaisuudessa. Ihanteellista olisi, jos lasten osallisuus näkyisi kaikilla tasoilla, kaikissa perustoimintotilanteissa pidemmällä aikavälillä. Ulkoilun osalta kehitettävää on vähiten, mutta tietoisuuden ja yhteisten toimintamallien luominen on todella tärkeää tavoitteen saavuttamiseksi.

5.3 Lasten osallisuuden kehittäminen perustoimintotilanteissa

KUVIO 4. Turjan mallin mukaiset kehittämiskohteet lasten osallisuudessa eri perustoimintotilanteissa.

Kuviossa 4 on kuvattu alkukartoituskyselyn perusteella toteutumatta jääneet osat, Turjan mallia mukaillen. Kehittämiskohteiden ilmentymistä tutkittiin vielä havainnoimalla. Alkukartoituskyselyssä kysyttiin myös kasvattajien omia kehitysideoita lasten osallisuuden parantamiseksi.

Kasvattajat kokevat, että he pystyvät vaikuttamaan lasten osallisuuteen erityisesti huomioimalla lasten ideoita, vaikka usein aikuinen nähtiin toiminnan

suunnittelijana ja jatkojalostajana. Kasvattajat huomioivat, että osallisuutta mahdollistava toiminta tapahtui lasten ideoita havainnoiden ja kuunnellen. Kasvattajat kokivat myös pienryhmätoiminnan edistävän osallisuutta.

Resurssit osallisuuden mahdollistumiseen huomioitiin monelta eri kannalta. Alkukartoituksen vastauksissa tuotiin ilmi aika- ja kasvattajaresurssien vähäisyys, mutta myös omien, työkavereiden ja lapsien henkilökohtaiset resurssit. Kasvattajilla oli myös riittämättömyyden tunnetta ja osa koki osallisuuden käsitteen hankalana. Yleisesti kuitenkin koettiin, että asioihin pystytään itse vaikuttamaan ja osallisuuden huomiointi on kasvattajan omalla vastuulla. Oma asenne, mielikuvitus, vaihtoehtoisten tapojen huomaaminen nähtiin osallisuutta parantavana tekijänä. Työkaverit nähtiin positiivisena resurssina, mutta ryhmien välistä yhteistyötä hieman kritisoitiin. Lasten iän ja puheliaisuuden nähtiin jonkin verran vaikuttavan osallisuuden määrään. Ajallisesti koettiin, että osallisuus ei ole läsnä aina ja kaikissa tilanteissa. Turjan malliin liittyvästä tunnetasosta ei vastauksissa ollut mainintaa.

Prosessiajattelussa huomioitiin lapsi ideoitsijana, mutta kasvattajat tunnistiivat kehittämistarpeekseen lapsien mukaan ottamisen suunnitteluun ja toteutukseen. Lasten toimijuutta arvioijana ei vastauksissa mainittu. Vaikutuspiirin ulottuvuudesta katsottuna kasvattajat huomioivat lasten itsemääräämisoikeuden ja keskinäisen päätäntävällän. Kasvattajat toivoivat pystyvänsä enemmän suunnittelemaan lasten kanssa yhdessä asioita.

Valtaistumisen ulottuvuudella kasvattajat pohtivat hiljaisten lasten mukaan ottamista, vaikkakin havainnoinnissa ymmärrettiin ilmeiden ja eleiden merkitys. Niin sanotut porinat, eli keskusteluhetket kasvattajien ja lasten kesken nähtiin hyvinä ja koettiin, että niitä pitäisi tehdä useamminkin. Lasten kuunteleminen koettiin tärkeänä kehittämiskohteena. Samoin koettiin, että yhdessä suunnittelu ja lapsen näkeminen aktiivisena toimijana olisi kehittämisen kohteena.

Jokaiseen perustoimintotilanteeseen tuli vastauksissa esille kehittämistarpeita sekä kehittämissivinkkejä.

Lasten osallisuutta pukeutumistilanteissa voisi lisätä esimerkiksi havainnoinnilla ja tutkimalla lasten kanssa säätilaa---jolloin lapset itse---päättävät keeliin soveltuvat varusteet. Ruokailutilanteissa voisi olla enemmän joustoa esim. aikataulujen suhteen---Lepohetkillä lapsi voisi itse päättää missä ja milloin hän haluaa levätä---Osallisuutta voisi lisätä huomioimalla lasten ideoita ulkoleikkeihin. (kysely, kasvattaja 10.)

Perustoimintotilanteista varsinkin siirtymätilanteisiin ja pukeutumiseen toivottiin lisää osallisuutta ja korostettiin omatoimisuuden lisäämistä yleisesti jokaisessa kyselyssä mainitussa perustoimintotilanteessa. Osallisuus pohjaa hyvään vuorovaikutussuhteeseen lapsen kanssa ja keskinäiseen luottamukseen. Kasvattajien sanavalinnoilla on suuri merkitys osallisuuden mahdollistamisessa. Kun lapsi tulee kysymään mitä hän laittaa päälleen, olisi siihen helppo ja nopea vain vastata, mutta voisimme myös kysyä lapselta itseltään: ”Mitä sinä pukisit?” Jatkokysymysten kautta sitten selvitettäisiin, miksi jokin vaate pitää laittaa ja mistä voidaan joustaa. Tarkoitus ei ole antaa lapselle kaikkea periksi, mutta mikäli jokin kielletään, on siihen oltava pedagogisesti perusteltavissa oleva syy.

6 PÄÄTELMÄ

Tässä toimintatutkimuksessa pyrittiin laajaan teoriapohjaan nojaten tuomaan esille varsin monitulkintaisia käsitteitä, osallisuus ja perustoiminto. Käsitteiden avaaminen auttoi tutkijoita käyttämään teoriaa työkaluna aineiston analysoinnissa ja tulosten esittelytavassa. Tutkimuksen päätarkoituksena on kartoittaa, millaisena lasten osallisuus näyttäytyy ja miten sitä voidaan kehittää perustoimintotilanteissa tutkimuksen kohteena olevissa päiväkodeissa.

Toimintatutkimuksen luoja Kurt Lewinin sanoja lainaten: ”Mikään ei ole käytännöllisempää kuin hyvä teoria.” (Uudelleen julkaistu; Heikkinen, Rovio & Syrjälä 2008, 9.) Tässä tutkimuksessa koettiin Turjan mallin auttavan käytännön toiminnan havainnollistamisessa erittäin hyvin. Turjan käsitykset osallisuuden ulottuvuuksista muuttuivat aineiston avulla eläviksi esimerkeiksi osallisuudesta. Kun taas ne ulottuvuuksien osa-alueet, joihin vastauksia ei saatu, muodostuivat kehittämiskohteiksi.

Hyviä tieteellisiä käytänteitä pohdittiin tutkimusprosessin aikana useasti. Tutkimukselle haettiin tutkimuslupa ja lasten huoltajilta pyydettiin tutkimusluvat havainnointiin. Tutkimuksesta tiedotettiin kaikkia kasvattajia sekä havainnointiympäristössä olevien lasten huoltajia. Tutkijakasvattaja keskittyi havainnointiansaan oman toimintansa arviointiin, sillä tutkimuksen teossa koettiin eettisesti kyseenalaisena työtovereiden toiminnan arvioiminen. Havainnointi ulkopuolisen havainnoijan silmin antoi myös kasvattajille levollisen tunteen, ettei arviointia tehty salaa tai heidän tietämättään. Aineistonkeruussa huolehdittiin sekä kyselyn että havainnoinnin osalta tutkittavien anonymiteetistä. Kyselylomakkeet säilytettiin asianmukaisesti ja aineisto on ollut vain tutkijoiden käytössä.

Tutkimuksen rehellisyyttä, luotettavuutta ja tarkkuutta paransi tutkimuksen tekeminen parityönä. Analyysivaiheessa aineisto analysoitiin kahteen kertaan, molempien tutkijoiden toimesta, mikä lisäsi tutkimuksen luotettavuutta. Vertaisarviointi nähtiinkin tutkimuksen teossa suurena rikkautena. Asiantuntijan arviointia

tutkimuksen tekoon saatiin kandidaatintutkielman ohjaajalta sekä valinnaisen suomen kielen kirjoittamiskurssin opettajalta.

Tutkimus tehtiin tapaustutkimuksena, joten sellaisenaan se ei ole toistettavissa. Useampi aineistonkeruumenetelmä kuitenkin antaa monipuolista tietoa tutkimuskohteesta ja myöhemmin tietoja voidaan hyödyntää kehittämisessä. Teoreettista viitekehystä rakentaessa tietoa etsittiin laajasti eri lähteistä. Pyrkimyksenä oli mahdollisimman syvä ymmärrys aiheeseen, jotta tulevaa kehittämistä pystytään perustelemaan ja suunnittelemaan.

Tutkimus toi ilmi osallisuuden näkyvän perustoimintotilanteissa, mutta kehitettävääkin löytyy. Osallisuus näkyy varsin hyvin ulkoilussa, eniten haasteita oli siirtymien, ruokailun ja lepohetkien lasten valtaistumisen ulottuvuudella. Lapset saivat vielä valita erilaisista vaihtoehdoista, mutta lasten omaa tai yhteistoimintaa ei kasvattajat tuoneet julki vastauksissaan.

Tuloksien perusteella voidaan sanoa, että osallisuus perustoimintotilanteissa näkyy kauttaaltaan lasten henkilökohtaisella tasolla. Lapset saavat valita vaihtoehdoista ja heidät otetaan mukaan ideointiin. Kehitettävää toki vielä on, jotta lapset tulisivat mukaan koko prosessiin tai heillä olisi yhteistoiminnallista valtaa. Tulokset perustuivat kyselyihin ja melko lyhytaikaiseen havainnointiin. Pitkemmällä tarkastelujaksolla osallisuuden ilmentyminen olisi saattanut olla vieläkin moninaisempaa ja Turjan mallissa ollutta osallisuuden ajallista kestoa olisi päästy paremmin tutkimaan.

Suuremmalla havaintomäärällä tai yksityiskohtaisemmalla kyselyllä mahdollisesti olisi osallisuus tullut moninaisemmin näkyviin. Tähän ei kandidaatintutkielmaan varatuilla resursseilla ollut tällä kertaa mahdollisuutta.

Toimintatutkimukselle on tunnusomaista, että tutkimuksen aikana havaitaan uusia ongelmia, minkä seurauksena nähdään tarve uuden toimintatutkimussyklin toteuttamiselle. (Kiviniemi 1999, 69) Tämäkin tutkimus jättää mahdollisuuksia jatkokkehittelylle runsaasti. Tutkielma luovutetaan päiväkodin käyttöön, jotta tutkimus voi siellä jatkua paikallisena kehittämistyönä. Toimintatutkimuksena tätä prosessia voisi vielä jatkaa, esimerkiksi pro graduvaiheen työksi tästä saisi hyvin pohjan, jolle lähteä rakentamaan ehyttä tutkimuskokonaisuutta.

Osallisuuden ymmärtäminen pysyvänä ja sisäistettynä arvona päiväkodin toiminnassa, sisältäen perustoimintotilanteet, vaatii jatkuvaa kehittymistä, doku-

mentointia ja arviointia. Asian puheeksi ottaminen vain yleisesti varhaiskasvatussuunnitelmia tehdessä ei ole riittävää. Jotta arvopohja näkyy toiminnassa, on pidettävä keskustelua yllä jatkuvasti. Tarvitaan reflektointia ja tarvittaessa on muutettava toimintatapoja osallisuutta huomioivaksi. Toimintamallien pitää siis olla perusteltuja. Pedagogisen toiminnan malli olisikin hyvä olla päiväkodin seinällä tai ainakin henkilökunnan käytössä, visuaalisena tuotoksena, tukemassa ja antamassa perusteluita toiminnalle. Osallisuus toki on tutkimuksessa olevien toimipisteiden varhaiskasvatussuunnitelmassa velvoittavana arvona, mutta asialle painoarvoa toisi osallisuuden mainitseminen esimerkiksi tiimisopimuksissa käytössä olevana toimintamallina.

Ennen toimintamallien luomista jokaisen kasvattajan tulisi ymmärtää osallisuus samalla tavalla. Osallisuuden määrittelyyn tässä tutkielmassa käytettiin Turjan moniulotteista mallia, mikä tuo osallisuuden abstraktin käsitteen paljon konkreettisemmaksi. Tämän mallin käyttäminen keskusteluiden ja toiminnan pohjalla saattaisi lisätä kasvattajien tietoisuutta. Samoin Opetushallituksen materiaalista löytyy Osallisuus varhaiskasvatuksessa –videosarja (kts. liite 6), jonka käyttö koulutusmateriaalina saattaisi antaa aiheita keskusteluihin ja yhteisen ymmärryksen luomiseen osallisuudesta toiminnassa.

Osallisuudesta järjestetään myös erillisiä kasvatusalan henkilöstölle suunnattuja koulutuksia. Esimerkiksi Pelastakaa lapset ry:llä on tällä hetkellä kehittämisshanke: Arjesta voimaa–lapsikeskeinen työ ja myönteinen tunnistaminen lapsen arkiympäristöissä. (liite 6) Täältä päiväkodit voisivat hankkia ulkopuolista koulutusta asian tiimoilta, jotta asia pysyy mielessä ja toiminnassa ja jolloin asian sisäistäminen helpottuu ja syventyy.

Arvojen on oltava lähtöisin toimintayksiköiden sisältä. Halu korostaa jotakin asiaa tai ponnistella jonkin asian vuoksi vaatii sisäistä motivaatiota. Siksi tutkimuksen jatkotarkoituksena on haastaa yksiköitä, ryhmiä ja kasvattajia pohtimaan itse, asioiden keskusteluun nostamisen jälkeen, omia kehittämisen kohteitaan. Toimintatapoja muuttamalla pienin askelin, voidaan luoda toimintakulttuuria vielä enemmän osallisuutta arvostavammaksi.

Usein isot projektit saatetaan nähdä vaikeina. Tarvitaan välietappeja, joilla pystytään varmistamaan lyhyen aikavälin onnistumiset. Pääkaupunkiseudun varhaiskasvatuksen kehittämissyksikkö VKK-Metro on 2010-luvun vaihteessa kehit-

tänyt lasten ja perheiden hyvinvointia sekä kasvattajien ammattitaitoa osallisuuden vahvistamisen kannalta. Lyhyen aikavälin onnistumiset heidän kehittämistyössään varmistettiin tarpeeksi pienillä tavoitteilla, jotka pystytään toteuttamaan arjessa. (Tast 2011, 39–40)

Lyhyen aikavälin onnistumisissa on hyödynnetty Snadit stepit –lomaketta, jossa lomakkeelle kirjataan “arjen kokoisia” askelia, joita on mahdollista toteuttaa päivittäisen työn osana (Tast 2011, 40). Kriteerit, jotka tiimi määrittelee, kirjataan Snadit stepit –lomakkeelle (kts. liite 6), jonka avulla pystytään suunnittelemaan, miten ne toteutetaan ja arvioimaan niiden toteutumista.

Myös dokumentointi ja arviointi ovat tärkeässä roolissa, kun kehittämistä tehdään. Tastin (2011, 39) mukaan on tärkeää kirjata, sanoittaa ja tehdä asioita näkyväksi, jotta kehittämisen arviointia voidaan toteuttaa. Dokumentoinnin avulla muutos saadaan pysyvämmäksi, sillä dokumentteihin voidaan aina palata ja palauttaa mieleen kehittämisen aikana saavutettuja tuloksia. Dokumenttien avulla pystytään myös perehdyttämään uudet työntekijät toimintakulttuuriin. Jotta muutokset vakiintuisivat, vaatii se myös johtajälhtöistä keskustelun ylläpitoa toiminta-arvoista ja niiden näkymisestä toimintatavoissa. Esimerkiksi kehityskeskusteluissa voisi nostaa esille osallisuuden ja näin antaa asialle arvoa.

Mahdollistettaessa osallisuus lapsille, mahdollistuu kasvattajille vaihteleva ja ajatuksia herättävä työympäristö, jossa ei perusteettomia rutiineja esiinny. Samoin mallintaessa lapsille osallisuutta työntekijöiden kesken, luodaan hyvinvoiva ja toimielias työyhteisö. Leena Turjan malli (2017) lasten osallisuudesta on sovellettavissa myös työyhteisöön. Jokaisella yhteisön jäsenellä pitää olla oikeus olla mukana, tulla kuulluksi, saada tehdä valintoja, saada lupa toteuttaa ja toimia itsenäisesti ja yhdessä. Vuorovaikutus on avainsana muutosta tehdessä. On tärkeää luoda avoin, ymmärtävä ja keskusteleva ilmapiiri. Havainnoinnin aikana tutkijahavainnoijalle välittyi tasa-arvoa vaaliva ja luottamuksellinen ilmapiiri, joten lähtökohdat yhteisten osallisuuden toimintatapojen kehittämiseksi ovat suotuisat ja osallisuuden saaminen paperille kirjoitetusta arvosta sisäistetyiksi toimintamalleiksi arkeen on täysin mahdollista. Toivomme päiväkotiyksiköille onnea ja menestystä kehitystyössä ja kiitämme yhteistyöstä tutkimuksemme toteutumisen mahdollistajina.

LÄHTEET

- Aaltola J. & Syrjälä L. 1999. Näkökulmia toimintatutkimukseen. Teoksessa Siinä tutkija missä tekijä. Heikkinen, H., Huttunen R. & Moilanen P. (Toim.) Juva: Atena, 17-24.
- Alasuutari, M. & Karila, K. 2014. Päivähoito ja varhaiskasvatus lapsen silmin. Raportti varhaiskasvatusta koskeva lainsäädäntöä valmisteleavan työryhmän tueksi. Teoksessa M. Alasuutari; K. Karila; K. Alila & M. Eskelinen. Vaikuta varhaiskasvatukseen. Lasten ja vanhempien kuuleminen osana varhaiskasvatuksen säädäntöprosessia. Opetus- ja kulttuuriministeriön työryhmämuitioita ja selvityksiä. 2014:13. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75257/tr13.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Luettu 9.11.2019).
- Annala J. 2007 Merkitysneuvotteluja hopsista ja sen ohjauksesta. Toimintatutkimus hopsin ja sen ohjauksen kehittämisestä korkea-asteen koulutuksessa. Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/67713/978-951-44-6912-1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Luettu 27.10.2019).
- Biesta, G. 2014. Pragmatising the curriculum: bringing knowledge back into the curriculum conversation, but via pragmatism. *The Curriculum Journal* (25) 1, 29-49. DOI: 10.1080/09585176.2013.874954.
- Daniels, H. 2002. *Vygotsky and Pedagogy*. London and New York: Routledge-Falmer.
- EOPS 2016. Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Määräykset ja ohjeet 2016:1. Opetushallitus. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf (Luettu 28.9.2019).
- Heikkinen, H. & Jyrkämä, J. 1999. Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa H. Heikkinen, R. Huttunen & P. Moilanen (toim.) Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Juva: WSOY, 25–62.

- Heikkinen, H. 2008. Toimintatutkimuksen lähtökohdat. Teoksessa H. Heikki-nen, E. Rovio & L. Syrjälä (toim.) Toiminnasta tietoon, toimintatutkimuk-sen me-netelmät ja lähestymistavat. Helsinki: kansanvalistusseura, 16–38.
- Heikkinen, H., Rovio, E. & Syrjälä, L. 2008. Toiminnasta tietoon, toimintatutki-muksen menetelmät ja lähestymistavat. Helsinki: kansanvalistusseura.
- Heikkinen, H. 2018. Toimintatutkimus: Kun käytäntö ja tutkimus kohtaavat. Te-oksessa R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Jyväskylä: PS-kus-tannus. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524515160> (Luettu 9.11.2019).
- Hoikkala, S., Kojo, R., Tervo, J. & Aaltonen, T. 2017. Sijaishuollon ohjauksen ja valvonnan malli. Kohti lapsikeskeistä ja lapsenoikeusperustaista toiminta-tapaa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Työpaperi 19/2017. Helsinki: Ju-venes Print – Suomen Yliopistopaino Oy.
- Hujala, E. & Fonsén, E. 2010. Työyhteisön pedagoginen kehittäminen työhy-vinvoinnin perustana päivähoitossa –Projektin loppuraportti. http://www.tsr.fi/c/document_library/get_file?folderId=13109&name=DLFE-2611.pdf (Luettu 14.9.2019).
- Hännikäinen, M. & Rasku–Puttonen, H. 2001. Piaget´n ja Vygotskin merkitys var-haiskasvatuksessa. Teoksessa K. Karila, J. Kinos & J. Virtanen (toim.) Var-haiskasvatuksen teoriasuuntauksia. Juva: PS-kustannus, 158–183.
- Härkönen, U. 2009. Pedagogical systems theory and model for sustainable hu-man development in early childhood education and care. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, vol. 11, no. 2, pp. 77-86 DOI: 10.2478/v10099-009-0042-1
- Joensuu, J., Halme, N., Nummi, T., & Perälä, M. 2013. Lasten ja perheiden pal-velujen yhteensovittaminen kunnissa -rakenneyhtälömallin kehittäminen ja arviointi. *Hoitotiede*, 25(1), 36. <https://search-proquest-com.libproxy.tuni.fi/docview/1319822215/fulltextPDF/36F5921F5C734FBDPQ/1?accountid=14242> (Luettu 7.11.2019)
- Kahelin, L. 2012. Kohtaamistaide -ryhmä lastensuojelutyössä. *Interdisciplinary Studies Journal*, 2(1), 75-84. <https://libproxy.tuni.fi/login?url=https://search-proquest-com.libproxy.tuni.fi/docview/1931159136?accountid=14242> (Lu-ettu 6.11.2019)

- Kanste, O., Perälä, M., & Halme, N. 2014. Päätöksenteko ja kehittämistarpeet lasten ja perheiden palveluissa: Onko vanhempien, työntekijöiden ja johtajien näkemyksissä eroja. *Hoitotiede*, 26(4), 322. <https://search-proquest-com.libproxy.tuni.fi/docview/1640567515/fulltextPDF/76D6CA944D9B4114PQ/1?accountid=14242> (Luettu 7.11.2019)
- Kataja, E. 2014. Yhteinen osallisuus varhaiskasvatuksen pedagogiikassa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsen, J. Elo & J. Leinonen (toim.) *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 56–79.
- Kemmis, S. & McTaggart, R. 1988. *The action research planner*. Deakin University. Victoria: Brown Prior Anderson.
- Kettukangas, T. & Härkönen, U. 2014. Lasten osallisuus perustoiminnoissa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsen, J. Elo & J. Leinonen (toim.) *Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa*. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 96–114.
- Kettukangas, T. 2017. Perustoiminnot -käsite varhaiskasvatuksessa. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-2574-9/urn_isbn_978-952-61-2574-9.pdf (Luettu 28.9.2019).
- Kiviniemi, K. 1999. Toimintatutkimus yhteisöllisenä prosessina. Teoksessa H. Heikkinen, R. Huttunen & P. Moilanen (toim.) *Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja*. Juva: WSOY, 63–83.
- Koppa 2019. Jyväskylän yliopisto. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/tutkimusstrategiat/toimintatutkimus> (Luettu 29.9.2019).
- Kuula, A. 1999. *Toimintatutkimus. Kenttätöitä ja muutospyrkimyksiä*. Tampere: Vastapaino.
- Kuula, A. 2006a. *Tutkimusetiikka, aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Tampere: Vastapaino.
- Kuula, A. 2006b. *Toimintatutkimus. Luku 5.4. kokonaisuudesta Anita Saaranen-Kauppinen & Anna Puusniekka. 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <<https://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/>>. (Luettu 15.09.2019).
- Lipponen, L, Kumpulainen, K & Hilppö, J. 2013. Haluan, voin ja osaan. Lasten toimijuuden rakentuminen päiväkodissa. Teoksessa K. Karila & L. Lippo-

nen (toim.) Varhaiskasvatuksen pedagogiikka. Tampere: Osuuskunta vastapaino, 159–175.

Leinonen, J. 2014. Pedagogisia näkökulmia lasten osallisuuden tukemiseen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa J. Heikka, E. Fonsen, J. Elo & J. Leinonen (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry, 16–40.

Miles, M. & Huberman, A. 1994. Qualitative data analysis. California: Sage.

Määttä, K. & Kyronlampi-Kylmänen, T. 2012. Children`s and parents` experiences on everyday life and the home/work balance in Finland International Journal of Child, Youth & Family Studies; Victoria Vol. 3, 1, 46–64. DOI:dx.doi.org/10.18357/ijcyfs31201210473 (Luettu 2.11.2019)

Roos, P. 2015. Lasten kerrontaa päiväkotiarjesta. Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/96477/978951-44-9691-2.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Luettu 9.11.2019).

Shier, H. 2001. Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations A New Model for Enhancing Children's Participation in Decision-making, in line with Article 12.1 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. Children & society 15, 107–117. DOI: 10.1002/CHI.617 (Luettu 26.9.2019).

Tast, S. 2011. Snadit stepit. Arjen kokoista kehittämistä varhaiskasvatustyössä. Teoksessa A-R. Mäkitalo, S. Nevanen, M. Ojala, S. Tast, T. Venninen & B. Vilpas (toim.) Löytöretkellä osallisuuteen Kehittämistä ja tutkimista päiväkodin arjessa II. Socca. VKK-Metro. 39–43. http://www.socca.fi/files/1373/Loytoretkella_osallisuuteen_kehittamista_ja_tutkimista_paivakodin_arjessa_II.pdf (Luettu 29.10.2019).

Toikko, T. & Rantanen, T. 2009. Tutkimuksellinen kehittämistoiminta. Näkökulmia kehittämisprosessiin, osallistamiseen ja tiedontuotantoon. Tampere: Tampere University Press.

Tuomi, J & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789520400118> (Luettu 8.11.2019).

Turja, L. 2017. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä. PS-Kustannus. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524517638> (Luettu 2.10.2019.)

- Turja, L & Vuorisalo, M. 2017. Lasten oikeudet, toimijuus ja osallisuus oppimisessa. Teoksessa M. Koivula, A. Siippanen & P. Eerola-Pennanen (toim.) Valloittava varhaiskasvatus. Oppimista, osallisuutta ja hyvinvointia. Tampere: Kustannusosakeyhtiö Vastapaino Oy, 36–55.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittelyminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta. https://www.tenk.fi/stes/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf (Luettu 26.10.2019).
- Varhaiskasvatuslaki 13.7.2018/540. Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2018/20180540?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=varhaiskasvatuslaki> (Luettu 5.9.2019).
- Vasu 2018. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018. https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf (Luettu 10.10.2019)
- Venninen, T., Leinonen J. & Ojala, M. 2010. "Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi.". Lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. VKK-Metro. Socca - Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus. Työpapereita 2010:3. http://www.socca.fi/files/627/Yhteinen_kokeminen_jaetuksi_iloksi_lapsen_osallisuus_paakaupunkiseudun_paivakoodeissa_2010.pdf (Luettu: 7.11.2019)
- Vygotsky, L. 1979. Mind in society. The development of higher psychological processes. M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner & E. Souberman (toim.) Lontoo: Harvard University Press.
- YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista 1989. UNICEF. https://unicef.studio.crasman.fi/pub/public/pdf/LOS_A5fi.pdf (Luettu 25.9.2019).

LIITTEET

LIITE 1: Tutkimuslupa

LIITE 2: Alkukartoituskyselyn saatekirje

LIITE 3: Alkukartoituskyselylomake

LIITE 4: Huoltajien tutkimuslupa havainnointiin lapsiryhmässä

LIITE 5: Havainnointilomake

LIITE 6: Linkkejä ja vinkkejä

TUTKUMUSLUPA

Pyydämme lupaa saada tehdä kandidaattitutkielma teidän päiväkotinne tämän syksyn aikana, syyskuusta joulukuuhun.

Tutkijoiden tiedot:

Marika Jokela XXXX	Jaana Hyytiäinen XXXX
-----------------------	--------------------------

Teemme kandidaattitutkielmana toimintatutkimusta lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Keskeytymme perustoimintotilanteissa esiin tulevaan osallisuuteen. Toimintatutkimuksen tarkoituksena, on tuottaa teille lisätietoa siitä, miten osallisuus perustoimintotilanteissa tällä hetkellä näkyy toiminnassanne. Aineistoa keräämme kyselylomakkeen avulla sekä havainnoimalla tämän syksyn aikana päiväkodissanne perustoimintotilanteita. Havainnointi tapahtuu konkreettisesti niin, että Jaana kirjoittaa havainnointipäiväkirjaa omasta toiminnastaan työntekijän näkökulmasta ja Marika tulee suorittamaan havainnointia molempiin toimipaikkoihin ulkopuolisen näkökulmasta sovittuina päivinä. Havainnoinnissa keskitytään alkukartoituksen esille nostamiin perustoimintotilanteisiin.

Kyselylomakkeen voi täyttää paperisesti tai sähköisesti ja se on vapaaehtoinen. Lomakkeet palautetaan nimettöminä, eikä vastaajia tunnisteta missään vaiheessa. Aineisto skannataan ja säilytetään yliopiston tietokannoissa, salasanojen takana ja paperiset lomakkeet hävitetään. Aineistoa käsittelevät ainoastaan alla olevat henkilöt. Aineistoa ei tulla hyödyntämään muissa tutkimuksissa, tutkimusaineisto tuhoetaan kandidaattitutkielman valmistumisen jälkeen 31.12.2019.

Kandidaatin tutkielma tullaan luovuttamaan arvioinnin jälkeen xxx:n käyttöön. Tutkimustulosten perusteella tutkijat kirjoittavat kehitysideoita lasten osallisuuden lisäämiseksi perustoimintotilanteissa.

Allekirjoittamalla tämän lomakkeen annan tutkijoille luvan tutkimuksen tekemiseen.

päivämäärä __.__.2019

xxx

Hyvä xxxn ja xxxn kasvattaja

Opiskelemme Tampereen yliopistossa, kasvatustieteen tiedekunnassa. Olemme valmistumassa varhaiskasvatuksenopettajiksi ja tulemme tekemään opinnäytetyön teidän päiväkotinne tämän syksyn aikana.

Teemme kandidaatintutkielmana toimintatutkimusta lasten osallisuudesta päiväkodin arjessa. Keskitämme perustoimintotilanteissa esiin tulevaan osallisuuteen. Toimintatutkimuksen tarkoituksena, on tuottaa teille lisätietoa siitä, miten osallisuus perustoimintotilanteissa tällä hetkellä näkyy toiminnassanne. Aineistoa keräämme kyselylomakkeen avulla sekä havainnoimalla tämän syksyn aikana perustoimintotilanteita. Kyselykaavakkeen täyttäminen on vapaaehtoista, mutta tutkimuksemme kannalta se olisi erittäin tärkeää.

Kyselylomakkeen voi täyttää paperisesti tai sähköisesti. Molemmissa päiväkodeissa on palautuslaatikko toimistossa, jonne paperisen kyselyn voi palauttaa. Sähköisen lomakkeen voi täyttää oheisen linkin kautta:

<https://elomake3.uta.fi/lomakkeet/23903/lomake.html>

Lomakkeet palautetaan nimettöminä, eikä vastaajia tunnisteta missään vaiheessa. Aineisto skannataan ja säilytetään yliopiston tietokannoissa, salasanojen takana ja paperiset lomakkeet hävitetään. Aineistoa käsittelevät ainoastaan alla olevat henkilöt. Aineistoa ei tulla hyödyntämään muissa tutkimuksissa, tutkimusaineisto tuhotaan kandidaatintutkielman valmistumisen jälkeen 31.12.2019.

Lomakkeet tulee palauttaa 10.10.2019 mennessä.

Olemme kovin kiitollisia vaivannäöstänne, vastauksenne on arvokas.

Yhteistyöterveisin,

Marika Jokela ja Jaana Hyytiäinen

Lisätietoja tutkimuksestamme ja kyselystä:

marika.jokela@tuni.fi jaana.hyytiainen@tuni.fi

6. Miten koet lasten osallisuuden toteutuvan lepohetkissä?

7. Miten koet lasten osallisuuden toteutuvan ulkoilussa?

8. Miten mielestäsi näissä edellä mainituissa perustoimintotilanteissa lasten osallisuutta voitaisiin kehittää?
Pohdi asiaa oman toimipaikkasi kautta.

Hyvä xxx tai xxx päiväkodissa olevan lapsen huoltaja

Opiskelemme Tampereen yliopistossa, kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunnassa. Teemme kandidaatintutkielmana toimintatutkimusta lasten osallisuuden toteutumisesta päiväkodin perustoimintotilanteissa.

Osallisuus on molemmissa päiväkodeissa tärkeä arvo ja sen kehittäminen on tärkeää. Toimintatutkimuksen tekeminen edellyttää aineistonkeruuta, jossa käytämme työntekijöille suoritettavaa kyselyä sekä heidän toimintansa havainnointia perustoimintotilanteissa. Havainnointi tapahtuu tämän syksyn aikana. Havainnoinnin pääpaino on kasvattajien toiminnassa, päiväkotien käytännöiden ja toimintamallien havainnoinnissa, ei yksittäisen lapsen toimissa. Tutkielmasta ei selviä mistä päiväkodista on kyse tai keitä lapsia tai henkilöstöä toimipaikoissa on, sillä havainnot ovat täysin anonyymeja.

Aineistoa käsittelevät ainoastaan alla olevat henkilöt. Aineistoa ei tulla hyödyntämään muissa tutkimuksissa, tutkimusaineisto tuhoetaan tutkielman valmistumisen jälkeen 31.12.2019. Arvioinnin jälkeen tutkielma toimitetaan päiväkodin henkilöstölle, joka voi tutkimustuloksia hyödyntää toimintansa kehittämiseen.

Yhteistyöterveisin,

Marika Jokela ja Jaana Hyytiäinen

Lisätietoja tutkimuksestamme: jaana.hyytiainen@tuni.fi marika.jokela@tuni.fi

-----Palauta tämä lomakkeen alaosa täytettynä päiväkodille **10.10.2019 mennessä.**

() Tutkimuksessa saa käyttää havainnointitilanteita, joissa lapseni on läsnä.

() Tutkimuksessa ei saa käyttää havainnointitilanteita, joissa lapseni on läsnä

Allekirjoitus ja nimenselvennys

HAVAINNOINTI Yksikkö: _____

Päivämäärä: ____ . ____ . 2019 klo ____ . ____ . ____

Siirtymätilanteet

Lepohetki

Ruokailu

Ulkoilu

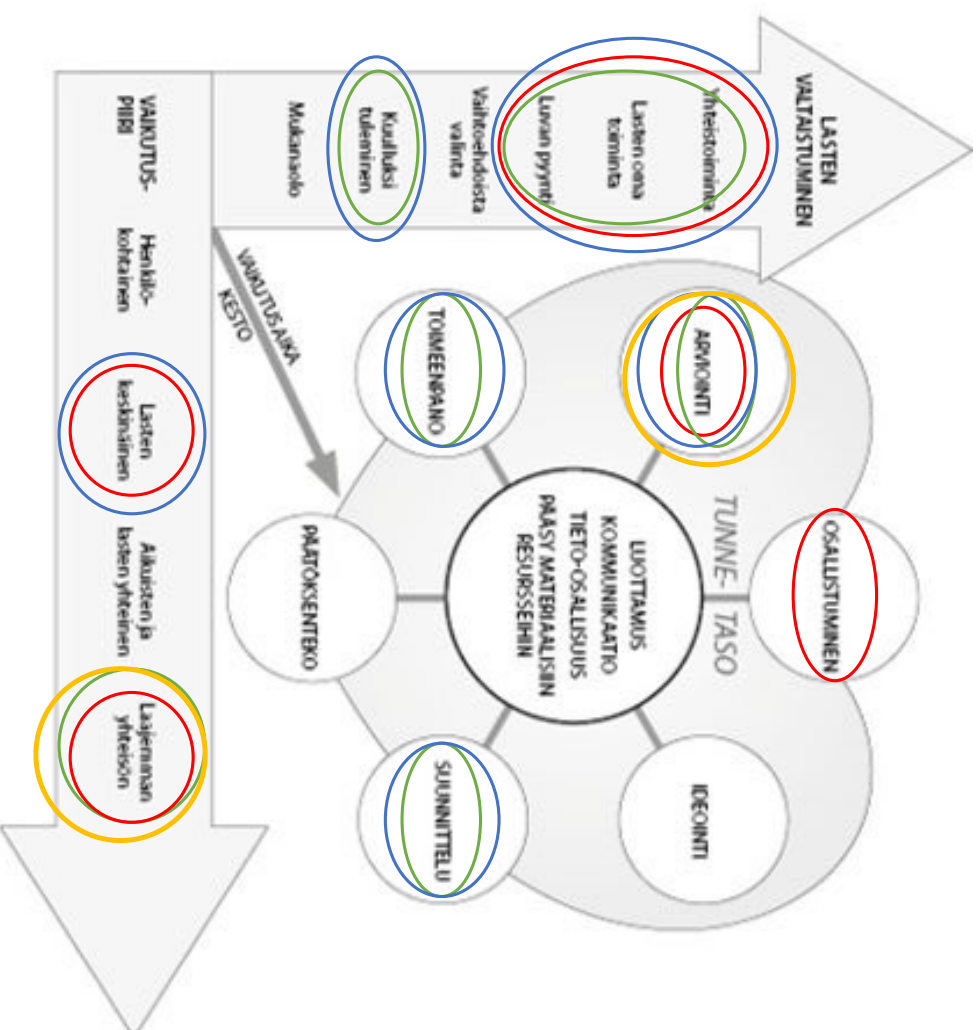
Tukikysymyksiä:

Onko lapsilla mahdollisuuksia olla osallistumatta?

Kyselläänkö lapsilta palautetta? Dokumentointi? (meillä on käytössä dokumentointikirja: kaikista projekteista ja joistakin tapahtumista tms tehdään ryhmävasun ja dokumentoinnin yhteistä kirjaa, johon tulee tekstiä ja valokuvia. Jokainen lapsi saa kirjan itselleen vuoden lopuksi, samoin joka ryhmällä on dokumentointiseinä)

Tuleeko esille laajemman yhteisön tasolla tapahtuvaa osallisuutta?

Lasten omaa toimintaa tai yhteistoimintaa, näkykö perustoimintotilanteissa?

yhteisötoiminta				
lasten oma toiminta				
luvan pyynti				
valtuutetuista valinta				
kvalifikaatiu-lentien				
mukaanalo				
	henkilökohtainen	lasten keskinäinen	aikuisen ja lasten yhteinen	laajemmin yhteisiin

	osallistuminen	ideointi	suunnittelu	päätöksenteko	toimeenpano	arviointi
SIIRTYMÄT						
LEPOHETKI						
RUOKAILU						

Linkkejä, vinkkejä ja esimerkkejä kehittämisen mahdollistamiseen

- Opetushallituksen ja Elina Katajan yhteistyössä tekemät osallisuus varhaiskasvatuksessa -videot <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/osallisuus-varhaiskasvatuksessa-videosarja>
- Snadit stepit -lomakeen (Tast 2011,41–43) avulla voidaan kehittää toimintaa pienin askelin.
http://www.socca.fi/files/1373/Loytoretkella_osallisuuteen_kehittamista_ja_tutkimista_paivakodin_arjessa_II.pdf
- Pelastakaa lapset ry: Arjesta voimaa – lapsikeskeinen työ ja myönteinen tunnistaminen lapsen arkiympäristöissä kehittämishanke
<https://www.pelastakaalapsset.fi/tyomme-kotimaassa/kehittamistoiminta/arjesta-voimaa/>
- Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa on Suomen Varhaiskasvatus Ry:n kustantama kirja, joka käsittelee osallisuutta ilmiönä sekä käytännön toimintatapoja varhaiskasvatuksen kontekstissa. Heikka, J.;Fonsen, E. Elo, J. & Leinonen,J. (toim.) Osallisuuden pedagogiikkaa varhaiskasvatuksessa. Tampere: Suomen Varhaiskasvatus ry.
- Leena Turjan teoriasta löytyy artikkeli Varhaiskasvatuksen käsikirjasta: Turja, L. 2017. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa Hujala, E. & Turja, L. (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä. PS-Kustannus. <https://www.ellibslibrary.com/reader/9789524517638>